

BUR MÁRTA

A BALKÁNI KERESKEDŐK ÉS A MAGYAR BORKIVITEL A XVIII. SZÁZADBAN

A XVII. században a magyarországi árucseré lebonyolításában jelentős szerephez jutottak az idegenek. A magyar kereskedőket egyre inkább kiszorították a németek, örmények, a görögök és a zsidók. A XVIII. században ez a folyamat jelentősen előrehaladt. Ebben az időszakban előtérbe kerültek a görögnek nevezett balkániak. Ezek a jövevények, az Oszmán Birodalom alattvalói, jelentős pozíciókat szereztek a bel- és a külkereskedelem területén, jórészt ők szállították külföldre a magyar termékeket és ők közvetítették a magyar fogyasztónak a nyugati árukat.

A magyar történetírásban a görög kereskedők problémáját Horváth Mihály vetette fel először, s azóta a történetkutatók szükségszerűen beleütköznek az idegen elem gazdasági életünkben betöltött szerepének kérdésébe.¹ Horváth Mihály után Thallóczy, Eckhart Ferenc, Takács Sándor, Schäfer László foglalkoztak a görögök kérdésével.² A helytörténeti kutatások szintén értékes anyagot tártak fel a balkáni elem konkrét tevékenységére vonatkozóan.³ A marxista történetírás a felszabadulás után megjelent összefoglaló munkák keretében vetette fel a kérdést, de napvilágot láttak kisebb-nagyobb közlemények és tanulmányok is.⁴

Az idegen elem, elsősorban a görög kereskedők előretörésének időpontját illetően történetírásunkban nem alakult ki egységes álláspont. Az 1958-ban kiadott „Magyarország története” a XVII. század második felében, az 1964-ben megjelent kétkötetes „Magyarország története” pedig a XVIII. század első felében látja a görög kereskedők tevékenységének kibontakozását, s általában az idegen elem túlsúlyra jutását a magyar

¹ *Horváth Mihály*: Az ipar és a kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt. Buda, 1840.

² *Thallóczy Lajos*: A keleti kereskedelem története Magyarországon. Bp. 1882; *Takács Sándor*: A török alattvalók kereskedése Magyarországon 1720–1735-ben. MGSz, 1905.; *Eckhart F.*: Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. Századok, LII. Bp. 1918; *Schäfer L.*: A görögök vezető szerepe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában. Bp. 1930.

³ A legfontosabbak: *Zoltai L.*: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935; *Gárdonyi Albert*: Pest város keleti kereskedelme a XVIII. században. Historia, Bp. 1930. *Hajnóczy Iván*: A kecskeméti görögység története. Bp. 1939; *Hodinka A.*: A tokaji görög kereskedőtársulat kiváltságának ügye. 1735–1772. AET. 1912.

⁴ *Füves Ödön*: Görögök a Duna-Tisza közén. Antik Tanulmányok. 1965. 1. sz.; *uő.*: Katalog der bedeutendsten griechischen Kolonien in Ungarn. Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neueren Zeit. Berlin, 1968; *uő.*: A pesti görögök önállóságáért folytatott harca 175 évvel ezelőtt. A. T. 1964. 1–2. stb.; *Bihari József*: Újabb adatok az egri szerbek és görögök történetéhez. Eger, 1959. Az Egri Ped. Főisk. füzetek, 114; *Bánkuti Imre*: A németi görögök Tokajba telepítése 1705-ben. Történelmi Szemle, 1969. 3–4 sz.

gazdasági élet egyes szektoraiban. A kérdést csak alapos részletkutatások után lehet megnyugtatóan lezárni, azonban annyi már ma is világos, hogy ezt a folyamatot az „örökös” jobbágyság rendszerének megszilárdulásával kell összefüggésbe hoznunk. A mezőgazdasági termékek iránt a nyugati piacokon megnyilvánuló kereslet a majorsági gazdálkodás kiterjesztésére ösztönözte a földesurakat és az árutermelésben játszott fontos szerep tovább erősítette a politikai és gazdasági életben elfoglalt pozícióikat a városok és a városi polgárság rovására. A magyar városi polgárság fejlődésének lehetőségeit a rendkívül kedvezőtlen politikai viszonyok, az ország három részre szakadása, később a Habsburg uralom még tovább rontották. A különböző bel- és külpolitikai, valamint gazdasági tényezők együtthatása kedvező feltételeket biztosított az idegen, köztük a balkáni elem prosperitása számára.

A görög kereskedők magyarországi térhódításának alapvető oka tehát a polgárság fejletlensége, gyengesége volt. A görögnek nevezett balkáni elem magyar területekre való húzódásának azonban megvoltak az Oszmán Birodalom társadalmi-gazdasági fejlődésében gyökerező okai is.

A XVII. században az Oszmán Birodalom hanyatlása szembeszökő volt, ami első sorban a katonai ütőképesség csökkenésében nyilvánult meg. Ennek ellenére a törökök Magyarországról való kiszoríttatása a század végéig a korszak nagy kérdése maradt. Egészen természetes, hogy a fényes Porta ellenőrzése alatt álló területeken az alattvalók különösebb nehézségek nélkül közlekedtek, sőt mi több, a pravoszláv egyház a maga szervezetével követte a hódítás határvonalait. Így pld. az Athos hegyi Zoograf kolostor számára adakozók 1527–1728-ból származó névsora temesvári, szerémségi, nagybecskereki stb. lakosok neveit is tartalmazza. Ez azt jelenti, hogy e vidékekről zárandokok jártak Athosba, ugyanakkor az athosi szerzetesek gyűjtő útjaik alkalmával felkeresték a számukra oly távoleső falvakban és városokban élő híveiket is. Az egyik athosi kolostornak a XVIII. században ún. metoch-ja, fiókjá volt Újvidéken, ahol a kolduló szerzetes (taksidiot) lakott.⁵

A XVII., de még inkább a XVIII. században az Oszmán Birodalom európai tartományai egyre nagyobb mértékben kapcsolódtak be az európai gazdasági élet áramába. Ennek következményeként rendkívül fontos változások következtek be az oszmán feudalizmus rendszerében. Még a XVI. században megindult a katonai szolgálat ellenében kapott szpáhi birtok örökletessé válása, ugyanakkor megjelentek a személyes szolgálathoz nem kötött birtokok, az ún. csiflikek, amelyeknek keretében megindult az árutermelés. Az árutermelő csiflik keletkezését elsősorban az élénkforgalmú, nemzetközi kereskedelmet lebonyolító városok, Vidin, Nikápoly, Rusze körzetében, de még inkább Szaloniki és a Földközi-tengeri kikötők vonzáskörébe tartozó területeken figyelhetjük meg.⁶ Az európai piacokon a mezőgazdasági termékek iránt mutatkozó kereslet az

⁵ *Йордан Иванов*: Български страини из Македония. София, 1970. Зографски поменик. 489–526. A török alattvalók Újvidéken készült összeírásában olvassuk: Ananias Georgievics . . . „Ex Monasterio Lavra in Monte Sancto Athos situato”, az említett szerzetes lakik: „Neo Plantae, ubi praedictum Monasterium Domum habuit continuo comoratus”. OL.HTT.LT. C 42 Acta Miscellanea, Fasc. 2. N. 8–16.

⁶ *Хр. Гандев*: Зараждане на капиталистическите отношения в чифлишкото стопанство на Северозападна България през XVIII век. София, 1962. *Христо Христо*: Аграрните отношения в Македония през XIX век и началото на XX век. София, 1964.

oszmán-török uralkodó osztályt a saját kezelésben tartott földbirtokok kiszélesítésére serkentette. A csiflik kialakulásának sokféle módját tartja számon a tudomány. A legsűrűbben lakott, legfejlettebb vidékeken gyakran előfordult a parasztnak földjükről elűzése is.

Az oszmán katonai-feudális rendszerben bekövetkezett változások szembetűnő jele volt a központi hatalom ellenőrző, irányító szerepének gyengülése. Birodalomszerte eluralkodott az önkény, napirenden voltak a törvénysértések, a hatalmasok semmitől sem riadtak vissza, ha egyéni érdekeik érvényesítéséről volt szó. Az erőszak és a rablás a vagyongyűjtés gyakori eszköze lett. A paraszt, ha tehetett, elmenekült a földjéről és a városokban keresett menedéket. A XVII–XVIII. században megszorodott a faluközösségektől elszakadt, a viszonylagos szabad mozgással rendelkező emberek rétege.

Az Oszmán Birodalom európai tartományaiiban a lakosság jelentős részének nem a földművelés jelentette az egyetlen megélhetési forrást. A hegyvidékek alkalmatlanok voltak a földművelésre, itt állattenyésztéssel foglalkoztak, s az ún. transhumance pásztorokodást folytatták. A pásztorok évszakonként változtatták szálláshelyüket és gyakorlatilag eléggé laza függőségben voltak az elnyomóktól, inkább közösségeik iratlan törvényei szerint éltek. Az adókat természetesen tőlük is beszédtek, de jellemző módon az állatadószedők, az ún. dzselep-ik rendszerint keresztények voltak, akik a XVII. században már adóbérlet formájában kapták adószedési jogukat az oszmán hatalomtól, s igen gyakran kereskedelemmel is foglalkoztak.

A hegyvidéki lakosság más része vándormunkásként, pontosabban vándoriparosként kereste kenyerét. Kőművesek, kereskedők, szabók, takácsok stb. kerültek ki közülük, előszeretettel keresték fel a székvárost, Konstantinápolyt és az Oszmán Birodalom más nagy városait. Ezek voltak az ún. gurbetscik, akik hosszú éveket töltöttek távol szülőföldjüktől és családjuktól. Keresetüket azonban haza vitték vagy küldték. Az idegenben végzett munkát átmeneti állapotnak tekintették, szinte kivétel nélkül szülőföldjükön alapítottak családot és öregségükre oda tértek vissza.

A viszonylagos mozgási szabadsággal rendelkező réteghez kell sorolnunk a különböző privilégiumokkal rendelkező ráját, amelyet bizonyos szolgálatok – útbiztosítás, a szultáni ménés gondozása, solymászság stb. – fejében felszabadítottak a legnehezebb, leg súlyosabb adók fizetése alól, s kötelezettségeinek teljesítése eleve mozgásra kényszerített. Így a XVII–XVIII. századi balkáni gazdasági-társadalmi viszonyok, az oszmán feudalizmus rendszerében bekövetkezett változások kedveztek egy mozgékony, vállalkozó típus megjelenésének, amely kényszerűségből elszakadt a földtől, a faluközösségtől s valamilyen kézműves kereskedő tevékenységgel tartotta fenn magát és övét. Ami a kereskedői-vándorkereskedői tevékenységet illeti, igen komolyan esett latba a mezőgazdasági és kézműipari termékek olcsósága az Oszmán Birodalomban. Ez a jelenség minden külföldi és természetesen minden magyar utazónak szemet szűrt, nem mulasztották el dicsérni a városi piacok bőségét, csodálkozva emlegették az alacsony árakat.⁷ A mai kutatások az európai árforradalommal összefüggésben vizsgálják a termékek árának

⁷Hopp Lajos: „Misia vagy Bolgárország” régi magyar krónikásai. Fil. Közöny, 1974, 1–2.; Marta Bur: Berichte aus dem XVII. Jh. über bulgarische Städte aus Tagebüchern ungarischer Reisender. Studia Balcanica, Sofia, 1970.

alakulását.⁸ Az európai, valamint az Oszmán Birodalomban érvényes árak közötti különbségeket a vándor elemek is kihasználták nyereszkesedés céljából.

A Balkán-félsziget különböző vidékeiről származó, mozgásra kényszerült csoportokból sokan eljutottak Erdélybe és Magyarországra is. A középkorban, mind az oszmán hódítás előtt, mind az idegen uralom időszakában, egészen a XVII. sz. közepéig a balkáni kereskedelem legfőbb közvetítői a dubrovnikai kereskedők voltak, akik bőrt, viaszt, gyapjút, élelmiszereket stb. szállítottak a nagy olasz városok piacaira. Az olasz városok felé irányuló kivitel mind a tengeri, mind a szárazföldi utak igénybevételével folyt. A XVII. sz. második felében a dubrovnikai kereskedők jól szervezett kolóniai fokozatosan eltűntek a balkáni városokból. Az állati eredetű termékek és élelmiszerek nagybani kivitele nyugati – francia, holland, angol – kereskedők kezébe került. A dubrovnikai kereskedelem hagyatásával egyidőben megnövekedett az északi és észak-nyugati irányban folytatott kereskedelem jelentősége, amely elsősorban az Erdéllyel, Havasalfölddel, Moldvával, Magyarországgal való kapcsolatok élénkülését jelentette. Az észak felé irányuló kivitel végpontja Lengyelország, az osztrák örökös tartományok, Szászország és Szilézia voltak.

A Balkán-félsziget és Közép-Európa kereskedelmi kapcsolatainak jellegét, tárgyát igen jól megítélhetjük többek között a legfontosabb víziútra, a Dunára vonatkozó adatokból. A XVI. század második feléből származó budai török számadáskönyvek, valamint a dunai városokra – Vidin, Nikápoly, Szvistov, Rusze stb. – számára kiadott oszmán törvények azt bizonyítják, hogy az említett városok közvetítésével különböző textiliák, gyapot-, gyapjú- és selyemkelmék, vászonfélék, bőrök és a balkáni kézművesipar egyéb termékei, valamint szárított gyümölcs és fűszerek, rizs került északi piacokra s cserébe finom szöveteket, szerszámot, vasat szállítottak a balkáni fogyasztóknak.⁹ A XVII. század folyamán az észak felé irányuló kereskedelem tárgya lényegesen nem változott. A verestoronyi harmincad naplók bejegyzései az említettekkel megközelítőleg azonos áru-fajtákról beszélnek. A XVII. század második feléből származó értékes forrás arra enged következtetni, hogy a Balkán-félsziget és Erdély közötti kereskedelmi kapcsolatok igen élénkek és rendszeresek voltak.¹⁰

A harmincadnapló viszonylag nagyszámú kereskedőt-vámalanyt jegyez fel – 1685-ben pl. 126 személyt. Azonban a szállított áru mennyisége kicsi, az egy személyre eső harmincad alacsony volt, s a kereskedők többsége évenként egyszer vámolttatott. Ez azt jelenti, hogy a verestoronyi harmincadon nem az ismert középkori kereskedő típus jelent meg, hanem olyan vámalanyról van szó, amely úticéljánál hosszán időzött, s a balkáni városokban, illetve Erdélyben tett látogatásai nem feltétlenül a hivatásszerűen űzött kereskedői tevékenységgel függött össze. Ezek az adatok tehát bizonyos fokig a

⁸ Любен Беров: Движението на цените на Балканите през XVI–XIX в. и европейската революция на цените. Исторически преглед. 1975, № 3.

⁹ Fekete L.–Káldy-Nagy Gy.: Budai török számadáskönyvek 1550–1580. Bp. 1962; Бистра Цветкова: Проучвания на градското стопанство през XV–XVI век. София, 1972; д.-р. Боянич-Душанка Лукач: Видин и видиският санджак през 15–16 в. София. 1975.

¹⁰ L. A. Demény: Le commerce de la Transylvanie avec les Régions du sud du Danube effectué par la Douane de Turnu Roşu en 1685. Revue Roumaine d'Histoire. T. VII. 1968, N 5; Lajos Demény: Comerţul de tranzit spre Polonia prin Ţara Românească şi Transilvania. Studii Revista de Istorie. T. 22. 1969. N. 3.

gurbetszik észak felé húzódását tükrözik vagy legalább is szülőföldjükön tett látogatásukat jelzik.

A XVII. századi Erdély gazdasági életében a balkáni kereskedők nagyon fontos helyet vívtak ki maguknak. A század első felében fejedelmi privilégiumokat nyertek, Brassóban és Nagyszébenben népes kolóniákat alapítottak, kompániákat szerveztek.¹¹ Működésük feltételei meglehetősen bizonytalanok voltak, mert az erdélyi fejedelmek politikai-gazdasági érdekeiktől indítva hol lazára eresztették a gyeplőt, hol meg szigorú törvényekkel korlátozták az idegen kereskedők tevékenységét.¹² Bornemisza Anna gazdasági naplói, gr. Bethlen Miklós önéletírása szerint a görög kereskedők a XVII. sz. második felében harmincadok, sóbányák, portusok bérlői, a fejedelmi udvar szállítói voltak,¹³ jól felszerelt raktárakkal, boltokkal rendelkeztek, ahol az angol, francia, olasz szövetektől és drága keleti kelméktől kezdve a durva balkáni abaposztóig minden kapható volt. Az északmagyarországi és jaroslávi vásárokat járva gyakran teljesítették a fejedelemszony megbízásait is. Ők jártak lovat venni a fejedelem számára Havasföldre, vették, adták a kenesőt. E nagystílusú, fejedelmi megbízások teljesítésében forgolódo, az európai nagy városokat rendszeresen látogató kereskedők közül csak 12 személy nevét találjuk meg a verestoronyi harmincadnaplóban. Kis Kristóf pl. (görög aláírása szerint Hristos, Strotos fia) az egyik erdélyi harmincad bérlője, udvari szállító 1685-ben csak egyszer vámoztatott Balkánról érkező árut; Kis Miklós szebeni nagykereskedő, Bornemisza Anna számadásainak állandó szereplője hét szállítmányt kapott Verestoronyon keresztül, a szebeni görög kompánia bírása, Kis Tódor 9 alkalommal kapott árut és fizetett 363 Ft. harmincadot stb. Tehát az Erdélyben letelepedett és ott komoly gazdasági szerepet játszó balkáni kereskedők tevékenységének csak egy részét tette ki a balkáni áruk forgalmazása. Létük, gazdaságuk alapja és záloga az idegen országban kínálkozó lehetőségek kihasználása volt. Ebből következik, hogy a XVII. sz. második felében Erdélyben és Magyarországon működő, viszonylag nagyszámú balkáni kereskedő nem a balkáni gazdasági élet, a fejlett áruterelés kiszolgálója, jelenlétük és a közép-európai áruforgalom közvetítésébe való aktív bekapcsolódásuk inkább a fejletlen belső piac és az Oszmán Birodalom gazdasági életében végbemenő változások és bizonyos fokig a válságjelenségek következménye. Ugyanakkor nem szabad lebecsülnünk a Balkán-félszigetről Erdélybe és Magyarországra behozott kézműipari termékek jelentőségét sem. A balkáni eredetű textíliáknak Erdélyben, Magyarországon igen jó piaca volt, a parasztok, pásztorok szívesen vásárolták az abaposztót, bőrkészítményeket, a pamut kelméket, bulyavásznat, szattyánt, karmazsint stb.

A XVIII. században az új államhatárok, a Habsburgok berendezkedése Magyarországon és Erdélyben lényegében nem akadályozta a balkániak bevándorlását, sőt az 1750-es évekig az növekvő tendenciát mutatott. Ebben az időszakban a Balkán–magyarországi áruforgalom sem csökkent, de jellege a század folyamán, különösen annak

¹¹ *Марта Бур*: Икономически връзки между Трансилвания и Балканските земи през втората половина на XVII и началото на XVIII век. Studia Balcanica, Sofia. 1970.

¹² *Zsolt Trócsányi*: Gesetzgebung der fürstlichen Epoche Siebenbürgens und die Rechtstellung der Balkan Griechen in Siebenbürgen. Etudes balkaniques, 1971. N. 1.

¹³ I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása. Bornemisza Anna gazdasági naplói. 1669–1690. Bp. 1911; Gróf Bethlen Miklós önéletírása. Bp. 1952.

második felében megváltozott. Egyre inkább előtérbe kerültek a nyerstermények, pontosabban a manufaktúrák szükségleteit kielégítő nyersanyagok – gyapot, gyapjú fonal és bőrök – behozatala. A hivatalos iratokban török áruként emlegetett kézműipari termékek azonban még a XVIII. század hatvanas-hetvenes éveiben is megtalálhatók a balkáni kereskedők üzleteiben, jelezve az irántuk megnyilvánuló keresletet és azt a tényt, hogy a Habsburg gazdaságpolitika a század utolsó negyedéig nem tudott monopolhelyzetet teremteni az osztrák áruk számára a magyar piacon. A török áruk iránt megnyilvánuló kereslet persze azt is jelentette, hogy az oszmán hódítás időszakában kialakult gazdasági kapcsolatokat hosszú ideig nem lehetett felszámolni, sem a balkáni termelőközpontok vonzását semlegesíteni.

Az oszmán alattvalók jogi helyzetét Magyarországon és általában a Habsburg tartományokban a különböző békeszerződések határozták meg (1699 – Karlovác; 1718 – Pozsarevác; 1739 – Belgrád), amelyek mindkét birodalom alattvalói számára biztosították a kereskedelmi tevékenységhez szükséges feltételeket. Az oszmán alattvalók egyszeri 3 majd 5%-os vám lefizetése után nagyban hozhattak be török árut és vihettek ki osztrák birodalmi termékeket. A kicsiben való kereskedést, fonttal, rőffel való mérést és árusítást csak az országos vásárokon engedélyezték számukra. A török áruk nagybani behozatala – s ezalatt a bécsi kormányzat elsősorban gyapjút, gyapotot, bőrt, fonalat értett – megfelelt a birodalmi gazdasági érdekeknek. Az államközi szerződések kereskedelmi forgalomra vonatkozó rendelkezései a nagy exportöröket tartották szem előtt, illetve ezek tevékenységét tételezték fel. A valóságban nagyszámú gurbetcsi is kihasználta a kedvezményeket, s mint idegen alattvalók szabadon hozták Magyarországra az angol, francia stb. ipari termékeket és szállították a balkáni, de még inkább a hazai nyerstermékeket a nyugati piacokra. Az oszmán alattvalókra nem vonatkoztak a bécsi udvar speciális vámszabályzatai sem, amelyekkel irányítani igyekezett Magyarország külkereskedelmét. Ily módon az oszmán alattvalók a helyi kereskedőkkel szemben óriási előnyöket élveztek és versenyképességük összehasonlíthatatlanul nagyobb volt.

A balkáni kereskedők magyarországi térhódítását bizonyos szubjektív tényezők is elősegítették. Sikereiket legalább annyira köszönhatték jól szerveztségüknek, mint a békeszerződések által biztosított privilégiumaiknak. A XVII. sz. második felében és a XVIII. század első negyedében az erdélyiekhez hasonlóan Magyarországon is görög kompániák alakultak. Tudomásunk szerint a legrégebb a tokaji görög kompánia (1667-ben alakult), azután Miskolcon (1687), Kecskeméten (1708), Gyöngyösön (1711) hozták létre a balkáni kereskedők szervezetüket. Kompánia működött Diószegen, Egerben, Újvidéken. A kompánia, mint minden feudális kori korporáció elsősorban a szervezeten kívül állók versenyét igyekezett megszüntetni és tagjai számára maximálisan kedvező tevékenységi lehetőségeket biztosítani. A görög kompániák esetében, mivel a tagság idegen alattvaló és ráadásul pravoszláv vallású volt, ennél valamivel többről is volt szó. A görög kompániák bizonyos pénzösszeg, adó lefizetése ellenében elnyerték és biztosították a maguk számára a központi kormányzatszervek vagy a helyi hatóságok védelmét, fixálták jogaikat és kötelezéseiket. Ugyanakkor a kompánia nagyon intenzív belső életet élt. Választott vezetősége bíraskodott, üzleti-kereskedelmi ügyekben jogerős, a helyi hatóságok által is elismert határozatokat hozott, gondoskodott a tagok hitéletéről, a balkáni kolostorokból lelkipásztort, kalugyert hozatott, templomot, iskolákat tartott fenn, szerződéseket hitelesített, vagy érvénytelenített, váltókért szavatolt, hitelügyletekben

kezesként szerepelt stb. A kompániák viszonylag széles hatásköre természetesen megkönnyítette a tagok tevékenységét.

A balkáni kereskedők nagy előnyöket húztak üzleti társulásaikból. Vállalkozásaikat rendszerint ketten-hárman hajtották végre. A társulások célja elsősorban a tőkeegyesítés volt, de igen fontosak voltak az egyéb funkciók is. Az együttműködés feltételeit, célját, a nyereség felosztásának módját szerződésben rögzítették, amit hosszabb együttműködés esetén periódikusan megújítottak. Az új szerződés megkötését összekapcsolták a közös tevékenység eredményeinek felméréseivel. A nyereséget vagy veszteséget a közös vállalkozás számára rendelkezésre bocsátott tőke arányában osztották el. A társak között munkamegosztás volt. Az egyik tag feladata az áru beszerzése, piacra szállítása volt, a másik tag állandó jelleggel a nagy piac- vagy vásárhelyeken tartózkodott (Bécsben, Pesten, Lipcsében, Boroszlóban), ahol az áru eladásáról gondoskodott. Egy 1766-os bécsi összeírás szerint egy-egy görög cég 3–5 vállalkozót is egyesített, s a tagok Szmírnában, Thesszáliában, Zimonyban vagy Triesztben, Boroszlóban, Lipcsében tartózkodtak.¹⁴ Ez a társulási rendszer enyhítette a rendezetlen hitelügy okozta gondokat és lehetővé tette a viszonylag gyors áruszállítást és értékesítést.

A XVIII. században Magyarországon működő balkáni kereskedők létszámára, elhelyezkedésére vonatkozó adatokat többek között két országos jellegű összeírásból meríthetünk. A Magyar Helytartótanács rendeletére 1754–1755-ben, majd 1769–1771-ben a megyék és a szabad királyi városok elkészítették a területükön élő oszmán alattvalók névsorát.¹⁵ Ez a hatalmas anyag igen értékes adatokat tartalmaz, de csak részleges képet nyújt az országban élő balkáni kereskedőkről. Teljes létszámuk ezidő szerint ismeretlen, minthogy a hivatalos szervek csak az idegen alattvalókat tartották számon, a polgárjoggal vagy honossággal rendelkező balkániak nem szerepelnek az összeírásokban.

A rendelkezésünkre álló összeírások szerint 1754–1755-ben a Helytartótanács fennhatósága alá tartozó megyékben, valamint a Nagy- és Kis-Kunság, Jászság területén, a hajdúvárosokkal együtt 221 helységben volt oszmán alattvaló. Másfél évtizeddel később, 1769–1771-ben pedig 274 helységben írtak össze török alattvalót. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy az egész ország területén kimutatható a balkániak jelenléte. A létszámot tekintve az összeírások adatainak összesítése után a következő eredményre jutunk: 1754–1755-ből 1318 oszmán alattvalóra vonatkozó adatunk van, ezek közül 580 önálló kereskedő, 231 társ és 410 alkalmazott. A családtagok száma 97 személy. Az 1769–1771-es összeírások szerint 1697 oszmán alattvaló volt Magyarországon. A számbeli növekedés azonban nem jelent újabb, lényeges térhódítást. Az aktív, kereső elem létszáma – önálló kereskedő, társ, alkalmazott – csak igen kis mértékben emelkedett. Az ötvenes években 1221 az aktív keresők száma, a hatvanas években – 1288 fő. A növekedés, a közel 1700-as létszám a Magyarországra költöző hozzátartozókból adódik. Számuk 97-ről 409-re emelkedett. Függetlenül attól, hogy nem rendelkezünk a Magyarországon élő balkániak létszámára vonatkozó pontos adatokkal, az idézett forrásokból kiolvasható,

¹⁴P. K. *Enepekides*: Griechische Handelsgesellschaften und Kaufleute in Wien aus dem Jahre 1766. Thessalonika. 1959.

¹⁵MOL. HTI. LT. C 42. Acta Miscellanea, Fasc. 2. N. 8. 1732–1755–14; uo. Fasc. 2. N 8, 1755–1771, 15, 16, 17.

hogy a hatvanas években a balkániak Magyarországra való áramlásában törés vagy megtorpanás következett be, megszűnt a tette kész, aktív vállalkozók beszívargása. A magyar gazdasági életbe már bekapcsolódott idegenek helyzete megszilárdult, egy részük vagonossá lett, s volt mire alapozni a szülőföldről behívott családtagok jövőjét.

A balkáni kereskedők gazdasági szerepéről, tevékenységük jellegéről sokat elárul földrajzi elhelyezkedésük. Mindkét összeírás azt mutatja, hogy az oszmán alattvalók 75–80%-a a Duna vonalától keletre telepedett le, nevezetesen Borsod, Heves-Szolnok, Pest megye, a Kis- és Jászkunság, Bács megye területén, valamint Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Bihar, Arad, Békés, Csanád és Csongrád megyékben. Nagyobb, jelentősebb kolóniák Gyöngyösön, Miskolcon, Egerben, Tokajban, Kecskeméten, Újvidéken és természetesen Pesten alakultak. Gyöngyösön 1769-ben 39 önálló kereskedő volt, Miskolcon 1754-ben 27, majd 22, Egerben 16, Tokajban 17, Kecskeméten 20 illetve 33 önálló kereskedőt írtak össze. Újvidéken mindkét összeírás alkalmával 22 önálló kereskedőt tüntetnek fel. Pesten alakult a legnépesebb kolónia, 46, majd 130 önálló kereskedővel. A vállalkozóknak természetesen társaik, alkalmazottaik, hozzátartozóik voltak, így az említett városokban 60–80, Pesten pedig 500 főre is felment a balkániak száma.

A Magyarországon élő és görögnek nevezett oszmán alattvalók – amint ezt a kérdéssel foglalkozó irodalom is hangsúlyozza – a Balkán félszigeten élő különböző népcsoportokból kerültek ki. A görög elnevezés elsősorban vallásukra, a görögkeleti egyházhoz való tartozásukra utal. Voltak köztük szerbek, bolgárok, görögök, cincárok. Származáshelyüket tekintve a kereskedők túlnyomó többsége Dél-Makedóniából, Kozsáni, Kosztur, Sjatista, Negus, Selca, Seresből és a híres kereskedő városból, Moszkopoléből és környékéről vándorolt el. Számosan jöttek a bolgár városokból – Tirnovóból, Melnikből, Szvistovból és Lovecsből.

Az idegen kereskedők Magyarországon igen sokoldalú tevékenységet fejtettek ki. Általában rendelkeztek valamilyen bolttal vagy boltocskával, ahol a falusi vagy a városi lakosság igényei szerint a legkülönbözőbb árucikkeket tartották – textilműveket, az ún. török árut (bőr, fonal, gyapot, abaposztó, selyem, vászon, gyapotkelmék), háztartási eszközöket, szerszámot, rövidárut, készruhát, élelmiszert. A boltban rendszerint a segéd vagy az egyik társ üldögélt, esetleg faluról-falura járva kínálta áruját. A tulajdonos üzleteket kötött, szarvasmarhával, borral vagy egyéb termékkel kereskedett. A bolti áruval és mezőgazdasági termékekkel való kereskedés jól kiegészítette egymást. Igen sok esetben a bolti vásárlás értékét termékkel egyenlítették ki. A kereskedelmi tevékenység sokoldalúsága, az ipari és a mezőgazdasági termékek forgalmazásának egy kézben való összpontosulása az adott gazdasági és társadalmi környezetben természetes volt, különösen a görögök esetében. A balkáni elem élvezve az idegen alattvalóknak biztosított privilegiumok előnyeit maximálisan ki tudta használni azt a nagy nyereszkeségi lehetőséget, amit a XVIII. században a fejlődő manufaktúrák nyersanyag igénye támasztott és amelyet jórészt a kelet-délkelet-európai mezőgazdasági termékekkel elégítettek ki. A legnagyobb, leggazdagabb görög kolóniák ott keletkeztek, ahol lehetőség nyílt a magyar vagy a balkáni nyersanyagok közvetítésére, eladására. A jólszervezett, neves iskolát és szép templomot fenntartó miskolci görög kolónia a magyar bort szállította Lengyelországba és annak eladásából gazdagodott meg. Az egriek borral, viasszal, gubaccsal kereskedtek. A Jászkunság görögjei marhakereskedelemmel foglalkoztak, az újvidékiek viaszt szállítottak az olasz városokba és közvetítették a török árut a nagy

európai piacoknak. Pest a balkáni gyapot, gyapjú, veresfonal és béráru egyik fontos vásárhelyévé fejlődött. A kecskeméti kolónia, lévén a város az egyik Bécs felé vezető balkáni kereskedelmi út állomása, rizs, gyapot, dohány raktárakat tartott fenn, tagjai pedig közvetlen kapcsolatban állottak Béccsel és Sziléziával. A nyugatra szállított nyers-termékek ellenében a görög kereskedők textiliákat, rövidárut, szerszámokat és egyéb manufaktúratermékeket hoztak be az országba, illetve szállítottak tovább Törökországba.

A nagy görög kolóniák a közép-délkelet-európai áruforgalom csomópontjain keletkeztek, de jelentős volt a vidéken élő balkániak száma is. A Magyarországon összeírt oszmán alattvalók kb. fele a falvakban és mezővárosokban telepedett le, s csak 25 olyan, a Magyar Helytartótanács fennhatósága alá tartozó helység akadt, ahol a balkániak létszáma meghaladta a 10 főt.

Aligha szorul bizonyításra, hogy a Dunától keletre eső területeken a falvakban élő kereskedők, inkább házalók számára nem nyílt nagy lehetőség a meggazdagodásra. Az 1771-ben készült összeírások erre vonatkozóan érdekes adatokkal szolgálnak. A Helytartótanács ezúttal a katolikus és pravoszláv kereskedők vagyonára illetve árukészletére vonatkozó adatokat kért. Kiderült, hogy a kecskeméti, újvidéki kereskedők 5, 10, 20, 30, 50 000 vagy annál is nagyobb értékű vagyonával szemben pl. az Arad megyében élő balkániak 58%-a 100 forint értéket meg nem haladó áruval rendelkezett. Bács megyében az újvidékiek jelentős raktárai javítják az egy főre eső érték-átlagot, a falvakban élő kereskedők azonban ott sem rendelkeztek nagyobb mennyiségű áruval az Arad megyeiekénél. A Bács megyei kereskedők 68%-a 500 forint értéket meg nem haladó készlettel rendelkezett. A Békés megyei görögség helyzete ennél lényegesen jobb volt: 100–500 ft. értéket képviselő áruja a kereskedők 38,5%-nak, 500–1000 ft.-nyi áruja 15,4%-nak, 1000–3000 ft. értékű áruja a kereskedők 30,8%-nak volt.¹⁶ De ezek a megyei, falusi viszonylatban jelentősnek számító árukészletek sem hasonlíthatók az említett nagy kolóniákba, kereskedő-társaságokba tömörült görögök vagyonához. Ebből az következik, hogy a Magyarországon működő balkáni gurbetsik jelentős része nagyon szerény anyagi körülmények között élt és eleve nem volt lehetősége arra, hogy különösebben nagy pénzmennyiséget, értékeket vigyen ki az országból. Ezeket a tényeket azért tartjuk fontosnak megemlíteni, mert történetírásunkban kissé leegyszerűsítve az idegen, elsősorban a görög kereskedők tevékenységéhez az országra káros tőkekivitel fogalmát kapcsolódik. „Ami kereskedelmi tőke az országban a gyarmati viszonyok között felhalmazódik, az idegen kereskedők kezén van, rendszerint külföldre kerül, nem a hazai ipart fejleszti” olvassuk az 1958-ban kiadott „Magyarország története”-ben.¹⁷ E kérdés átfogó vizsgálata nem lehet célunk. A görög kereskedők Magyarország gazdasági életében betöltött szerepét igen sok vonatkozásban, összefüggésben vizsgálhatjuk, a továbbiakban csupán egyetlen kérdést, a magyar bor kivitelében való részvételüket igyekszünk megvilágítani.

*

¹⁶ *Марта Бур*: Балканские купцы в Венгрии XVIII век. *Études balkaniques*, 1972, n. 3.

¹⁷ *Magyarország története. 1526–1790. I/1. Bp. 1958. 292.*

1671-ben a Szepesi Kamara erélyesen védelmére kelt a Sárospatakon élő görögöknek, akiket a megyei hatóságok porcióztatni akartak.¹⁸ A Kamarának ez az akciója azt jelenti, hogy a sárospataki görögök már jó ideje megtelepedtek e vidéken, s bizonyos adó ellenében sikerült kivonniok magukat a megye fennhatósága alól, ami kétségtelenül megkönnyítette kereskedői tevékenységüket. A XVII. század 90-es éveiben balkáni eredetre utaló néven szereplő személyek ingatlannal is rendelkeztek: 1692-ben Görög Tamás egy sárospataki lakos házát zálogba vette;¹⁹ 1699-ben helyi lakos pincét vett bérbe Görög Zsigmondtól.²⁰ 1724–1728-as évekből származó adatok szerint 5–6 görög nevű személy rendelkezett szőlővel, pincével Sárospatak határában.²¹ Ugyanakkor két görög személy, Margarét Márton és Roza István 300 frt.-ért megvásárolták egy sárospataki lakos házát, amelyet aztán a pravoszláv egyházközség rendelkezésére bocsátottak.²²

Tokaj város jegyzőkönyveiben a görög névvel 1651-ben találkozunk először,²³ 1667-ben már létezett a görög kompánia is, amely jelentős kedvezményeket tudott biztosítani tagjai számára. A XVII. század 90-es éveiben Tokajban is, akárcsak Sárospatakon a görögök ingatlannal, házzal, szőlővel rendelkeztek, 1694-ben pedig már saját lelkészüket is volt Esxias archimandrita személyében, aki házat is vásárolt Tokajban.²⁴ Az itt letelepedett görögök – akiknek létszáma 1705-ben a németi illetve a szatmárnémetiekkel is szaporodott, t. i. Rákóczi fejedelem a szatmári vár megvívása után az ottani görögök Tokajba való áttelepítését rendelte el²⁵ – igen aktív tevékenységet fejtettek ki. Boltokat tartottak, marhakereskedéssel foglalkoztak, pénzt hiteleztek, legelőket béreltek stb. 1736-ban Tokajban 23 balkáni kereskedőt írtak össze. Ekkor már Táján és Liskán is megtaláljuk őket.²⁶ A tokaji jegyzőkönyvek és hivatalos iratok igen sok zálogügyletet örökítettek meg, amelyeknek szenvedő alanya rendszerint egy-egy tokaji lakos, akinek szőleje kisebb-nagyobb adósság fejében görög kereskedő kezére került.²⁷

A hódoltsági területen lévő Egerbe még a török uralom idején nagyszámú szerb család költözött be, de kimutatható a görögnek nevezett egyéb nemzetiségű balkáni elem jelenléte is. Az Egerben élő balkániak számát, helyzetét érdekesen világítja meg egy 1719-ből származó összeírás a „Püspöki Eger várossába Lakos Görögök és Rácok Regestruma”.²⁸ E Regestrum szerint 1719-ben 82 szerb és görög férfi, valamint 76 nő élt

¹⁸ Kazinczy Levéltár, Sátoraljaújhely, Fasc. 187. N. 230.

¹⁹ Református Egyházkerületi Levéltár, Sárospatak. A–II–309.

²⁰ *Román János*: A sárospataki szőlőművelés XVI–XVII. századi történetének forrásai. Sárospatak, 1963. 155.

²¹ Református Egyházkerületi Levéltár, Sárospatak. Sáros Nagy Patak városa örökvallások protocolluma, T. 6. 1719–1781. 54, 77, 85, 11, 121, 140.

²² Uo. 168; *Román János*: Sárospatak település és építészet történetéhez. Sárospatak, 1965. 233.

²³ *Sasvári László*: Elkallódott tokaji görögök és rácok nyomában. Borsodi Szemle, 1961. V. N. 24.

²⁴ Kazinczy Levéltár, Sátoraljaújhely. Tokaj város jk. 1688–1725. 120, 139, 142, 167.

²⁵ *Bánkuti Imre*: A német görögök Tokajba telepítése 1705-ben. . .

²⁶ Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. T. VI. 21.

²⁷ Kazinczy Levéltár, Sátoraljaújhely, I./A–33, 1764, 1766.

²⁸ Egri Érseki Gazdasági Levéltár, 318 rsz. Fasc. D. 167–1719. Ezen értékes iratot Sugár István úr egri tudományos kutató bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönetemet fejezem ki.

Egerben. Az összeírtak több mint fele 1695 után költözött a városba. Foglalkozásukat tekintve 19-en kereskedtek, 9-en pedig valamilyen mesterséget űztek, a többség földművelő volt, illetve valamilyen ingatlannal, mezőgazdasági felszereléssel rendelkezett. Az összeírtak több, mint fele bort is tartott, némelyek 168–208 köből mennyiségben.

Az 1719-ben, Egerben összeírt balkáni kereskedők 19 főnyi csoportjában csak két fő volt szerb nemzetiségű, a többiek albánok, görögök, cincárok voltak. A kereskedők többsége házzal is rendelkezett az újjáépülő Egerben, hét kereskedőnél pedig bort is találtak 100–200 köből mennyiségben. Ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a jövevények a bolti árusítást vagy szatócskodást borkereskedéssel kötötték össze. Ezt megkönnyítendő, a későbbiek folyamán a tehetősebb balkáni kereskedők szőlőbirtokot és pincéket szereztek. Az egri kereskedők vagyonleltárában rendszerint ezt a fajta értékes ingatlant is megtaláljuk. 1749-ben Görög Lukács 2 db szőlőről (kb. 1000 frt. értékben) végrendelkezik. Az 1775-ben tönkrement Markó Demeter csődtömegének részét képezte egy szőlő, pince és 23 hordó bor; 1773-ban Rákó György és Tsa szőlővel, pincékkel és 255 hordó borral rendelkezett. 1785-ben készült el Csetiri György és Tsa vagyonleltára. E szerint a társak 2583 Rh. frt. értékű szőlővel, 1006 Rh. frt. értékű borral rendelkeztek, ezenkívül Eperjesen 1400 Rh. frt. értékű tokaji bort tartottak raktáron.²⁹

A balkániai egri kolóniája a XVIII. század folyamán megnövekedett. A végleg letelepedett szerb családok mellett ott találjuk a nyereszkedés céljából érkező oszmán alattvalókat is. Az utóbbiak száma az 1754–1755-ös összeírás szerint 57 fő volt; 16 önálló kereskedő 16 üzlettárssal, 28 segéddel és inassal dolgozott. Az alkalmazottak magas számaránya eleve nagykereskedők jelenlétére utal. Az egri levéltár gazdag anyagából tudjuk, hogy a pravoszláv kereskedők egy kis csoportja ipari termelésbe fektette a pénzét. A XVIII. század utolsó negyedében az egri pravoszláv kolónia iskolát, templomot tartott fenn. Iskolamesterük az Oszmán Birodalomból érkezett és görög nyelven oktatott.

A közösség azonban igen sok nehézséggel küzdött, helyzete ellentmondásos volt. A gazdag balkáni kereskedőkkel egyház és földesurak szívesen léptek üzleti kapcsolatba. Görög kereskedők szállították — rendszerint hitelbe — a püspöki háztartás számára a szükséges cikkeket, hitelt adtak a földesuraknak, vagy jelentős összegeket vettek fel tőlük kamatoztatás céljából. Görögök kezén voltak az egyházi alapítványi pénzek és városi gyámhatóságok által kezelt összegek. Az üzleti, pénzügyi téren kialakult érdekközösség nem zárta ki az üldöztetést, az idegen alattvalókkal szemben elkövetett törvénytelen-ségeket. Az egri magisztrátus a helyi polgári elem érdekeinek védelmében mindent elkövetett a jövevények tevékenységének akadályozására. A város földesura, a püspök a görögök ügyeiben felemás álláspontot foglalt el, magatartása nem volt egyértelműen ellenséges, bizonyos esetekben a jövevények érdekeit védelmezte. Az egri görög kolónia így püspök és magisztrátus között lavírozva igyekezett biztosítani a tevékenységéhez szükséges feltételeket. A közösség életét még tovább bonyolították a belső ellentétek, amelyek a XVIII. sz. vége felé fejlődtek antagonizmussá. Amint láttuk, Egerben szerbek és görögök, ill. görögnek nevezett nem-szláv elemek telepedtek le. A viták, a hajdan egységes vallási közösséget alkotó kolóniát pártokra szaggató nézeteltérések az iskolai oktatás és az istentisztelet nyelve miatt robbantak ki. A szerb vagy görög nyelv kötelezővé tétele miatti

²⁹ Állami Levéltár, Eger. B XXV/b 24–109, 1751; B XXIX–78, 1755; B CXVI/a – 363; MOL HTT. LT. C 42, Acta Misc. Fasc. 2. N. 8. 1755–20.

harok természetesen a nemzetiségi ellentétek megnyilvánulása voltak. A pesti görögök életében hasonló folyamatok játszódtak le és a közösség szétesését eredményezték.³⁰

A Miskolcon letelepedett balkániak – többségükben bizonyíthatóan Moszkopoléből származó cincárok vagy más néven kucovlachok – a XVII. sz. második felében, 1687-ben alakították meg kompániájukat. Ez a kolónia aránylag zavartalanul fejlődött és a szervezetség igen magas fokát érte el. A városban lakás feltételeit, jogokat és kötelezettségeket a magisztrátussal kötött egyezmény szabályozta, amit időnként megújítottak, korrigáltak. A közösség tagjai görög és vlach nyelven beszéltek, s többségükben Moszkopoléből és környékéről származván komoly városi tradíciókat hoztak magukkal. Nyilván ezzel magyarázható, hogy a közösség belső életét szigorú előírások szabályozták. A miskolci levéltárban található a kolónia jegyzőkönyve, amelyben többek között egy 1801-ből származó szabályzat olvasható. Ez a 38 §-ból álló dokumentum egy régebbi regláment megújított és az új idők követelményeihez alakított változata. E páratlanul értékes iratból ismerjük a miskolci közösség belső életét, szervezetét, fogalmat alkothatunk arról, milyen követelmények, normák szerint éltek a kereskedők. Különösen érdekesek a kolónia vezetőségének gazdasági funkcióit szabályozó paragrafusok. Kiderül, hogy jelentős közpénzekkel rendelkeztek, amit a tagoknak adtak kölcsön, iskolát, templomot, szegényházat tartottak fenn.³¹ Szép lakóházaik, épületeik a város piacán vagy annak közelében helyezkedtek el, ami magában véve is jelzi gazdagságukat.³²

A balkáni kereskedők térhódítását a helyi polgárosodó elem igyekezett megakadályozni, – különösebb siker nélkül. Az idegenek elleni harcról többek között a városi jegyzőkönyvek adatai tanúskodnak. 1707-ben arról hallunk, hogy a miskolci lakos Ötvös Mátyás tiltakozik zálogban lévő házhelyének Pál Deák nevű görög kezére juttatása ellen.³³ A XVIII. század első évtizedében tehát a görögök már komoly pozíciókat vívtak ki maguknak, minden bizonnyal ingatlanl is rendelkeztek, hiszen a zálogos föld vagy ház rendszerint a hitelező kezére került. A továbbiakban a balkániak gazdasági téren aratott sikereinek egyre több jelével találkozunk. A város boltjait ők bérelték, s kőboltokat maguk is építettek. 1720-ban a város a boltbéreket felemelte és határozatban mondta ki, hogy „. . . városunkban áros botos görögök avagy arnótok az városnak minden bóttul fizessenek 10–10 tallérokat”. 1724-ben a balkániak már közösségként léptek fel a várossal szemben és tevékenységük feltételeit, kötelezettségeiket írásban rögzítették. A városi jegyzőkönyv szerint Görög János nevű bírójuk az egész közösség nevében vállalja évenként hatvan magyar forint fizetését, „. . . azért hogy itten veszik a hasznot”. Ezen túl, igen jellemzően Görög János társával együtt engedélyt kapott arra, hogy 220 juhot a miskolci teritoriumon legeltessen.³⁴ Ezek szerint a balkáni kereskedők a húszas években saját gazdaságokkal, állatokkal rendelkeztek. Lassanként megszerezték bizonyos cikkek

³⁰ *Füves Ödön*: A pesti görögök önállóságért folytatott harca. . .

³¹ Állami Levéltár, Miskolc. „A görög communitas jegyzőkönyve”. Görög nyelvből fordította Afrodita Zurmalieva tud. kutató. Szófia. BAN.

³² *Marjalaki Kiss Lajos*: Görög kolónia Miskolcon a XVIII. században. Borsodi Szemle, 1960. IV. 6.

³³ Állami Levéltár, Miskolc. Miskolc város jegyzőkönyve 1554–1724. 1707, ápr. 2.

³⁴ *Dr. Szendrei János*: Miskolc város története. II. k. Miskolc. 1904. 598–600.

egyedárusítási jogát. Pl. 1743-ban György Tamás görög húsz Rh. forintokért megkapta a tea, kávé és rozsolis árusításának monopóliumát.³⁵

A boltbeli kereskedés, az ingatlanbírás, a legelőhasználat jogát a balkániaiak a XVIII. sz. első negyedében különösebb nehézségek nélkül megszerezték, gyakorolták, s e téren nem látjuk nyomát a helybeliek jelentősebb tiltakozásának. Nem így áll a helyzet a borkereskedéssel. Az idegenek térhódítását tapasztalva a városi tanács és a lakosság igen erélyesen lépett fel. 1722-ben a miskolci lakosok és a városi tanács gyűlésben tárgyalták a borkereskedés területén elharapódzott visszasságokat. Kiderült, hogy némely miskolci lakos, sőt vidékiek is a városba falusi és „... más egyéb határokon termelt borokat, túl a Tiszán és Gyöngyös táján termetteket is bé szoktak hol palam hol titkon hordani, de ami sérelmesebb a város népének, az itt közöttünk kereskedő rácok, görögök és arnótok is városunk injuriájával tele pince borokat raknak, mely nagy kárára vagyon a városnak.”³⁶ Az idegenek borkereskedői tevékenységét erélyes intézkedésekkel igyekeztek akadályozni – kevés eredménnyel. 1727-ben újabb határozat született, amelyben már arról van szó, hogy „... a görögök, arnótok sidók és egyéb kereskedők... az borokkal való kereskedésben annyira elmerültenek, kik miatt a város szegény lakosai magok borait immáron nem is disztrahálhatják...” Ebben az időben már nem is annyira az idegenek borkereskedésének megtiltásáról volt szó, hanem a magisztrátus a bortaxa szigorú behajtásáról igyekezett gondoskodni.³⁷

Az 1720-as években Miskolcon 43 balkáni kereskedőt tartottak számon,³⁸ később az 1754-es országos összeírás alkalmával az oszmán alattvalók száma 62; 1769-ben pedig 88. A jelentős létszámnövekedés okait nyilván a nagy üzleti lehetőségekben kell keresnünk. A Miskolcon lakó balkániaiak vezetőszerepre tettek szert a Lengyelország felé irányuló borkivitel lebonyolításában. E téren elért sikereik egyik előfeltétele a saját borpince és szőlő bírása volt.

Az 1769-es összeírás szerint Miskolcon 22 önálló kereskedőcég volt, ezek 12 üzlettárssal működtek. Tehát az önálló, ingó és ingatlan vagyonnal rendelkező kereskedők száma 34 fő. Közülük 29-en szőlőbirtokkal, pincékkel és kisebb-nagyobb mennyiségű borral is rendelkeztek. Ugyanakkor ezeknek a kereskedőknek boltjaik voltak, ahol textilt, fűszert stb. árultak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a balkániaiak egyidejű részvételét az ipari-kézműipari termékek és (nyers) mezőgazdasági termények forgalmazásában. Miskolcon csak négy olyan kereskedőről tudunk, aki bolttal nem rendelkezett, bevallása szerint csupán pincéje volt, tehát feltehetően csak borkereskedéssel foglalkozott.

Az ingatlanszerzésnek megvoltak a jól bevált módszerei. Többek között a kereskedők a boltbeli adósság fejében megkapták vevőik szőlőjét, pincéjét vagy egyéb ingatlanát. E tekintetben jellemző példával szolgál Sámby Tamás tevékenysége. Ez a kereskedő 1738-ban vagy 1739-ben, 12 éves korában került Magyarországra – Moszkopoléból, tehát minden valószínűség szerint cincár (kucovlach) volt. 1746-ban Sámby megkapta Jenei István miskolci lakos szőlőjét – 108 frt. adósság fejében; 1754-ben Sámby kérésére megbecsülik és kezére juttatják nemes Forray Istvánnak a Bábonyi Bérc nevű promon-

³⁵ Állami Levéltár, Miskolc. Miskolc város jegyzőkönyve, 1743, II. 8.; 1744. I. 10.

³⁶ Dr. Szendrei János: i. m. 598–600.

³⁷ Uo.

³⁸ I. m. 594.

toriumon lévő szőlőjét — 327 frt. adósság fedezésére; ugyanezen évben 1128 frt. adósság fejében a kereskedő megkapta Csáti Szabó István ingatlanainak jó részét, házhelyet, házat és szőlőt.³⁹ Az 1769-ben készült összeírás adatai szerint ebben az időben Sám-bik 40–42 éves volt a görög kompánia bírása és eléggé gazdag ember. Mindenekelőtt bolttal rendelkezett, ahol bécsi, pesti, debreceni, valamint török portékát tartott, ezen kívül jelentős mennyiségű bora is volt. Miskolcon volt egy háza, 2 pincéje és egy darab szőlője; Tapolcán 4 szőlője, Sajó-Szentpéteren pedig 6 darab szőlője. Sám-bik jellemzésének kiegészítéseként hozzá kell tennünk, hogy rendszeresen járt Lengyelországba, nyilván borkereskedés végett.⁴⁰

A XVII–XVIII. sz. fordulóján a balkáni kereskedők jelentős szerepet vittek a magyar borvidék nagyobb mezővárosainak életében. Hogyan használták fel gazdasági pozícióikat, mikor és milyen mértékben kapcsolódtak be a jövevények a magyar bor külföldre való szállításába?

A középkorban a magyar bor legjobb piaca Lengyelország volt. A bortermelés és a borkivitel kérdése jelentős publikációk tárgyát képezi, amelyek a borkereskedelemmel kapcsolatos fontosabb problémákat, köztük a borkivittel foglalkozó kereskedők kérdését is felvetik.⁴¹

A magyar–lengyel kereskedelemnek az évszázadok folyamán kialakultak a maga tradíciói, útvonalai és ennek megfelelően létre jött az országhatár mindkét oldalán elhelyezett harmincadhely hálózat is. A kereskedők nagyobb kényelmére a határmenti helységek egyike-másikában raktárakat szerveztek és tartottak fenn. A XVIII. században a borkereskedelemben leginkább érdekelt magyarországi városok Lőcse, Kassa, Bártfa, Eperjes, lengyel részről Muszina, Piwniczna. Nowy Targ voltak. Ezek a helységek az északnyugati irányban, Krakkó felé vezető kereskedelmi út fontos állomásai és vámhelyei. Észak-északkeleti irányba találjuk Grybow, Nowy Sacz, Gorlice, Biecz helységeket. Az itt vámolt bort és egyéb árut Lublin és Varsó felé szállították tovább. Piwniczna és Biecz helységeken nagy raktárak voltak, az innen szállított magyar bor távoli, — pl. lublini — vámhelyeken is szerepel. A bort ebben az időben 3–4 ló által vontatott szekereken szállították. Egy-egy társzekerre rendszerint 3 hordót raktak fel. A forrásokban nem találunk útmutatást a hordók nagyságára, űrtartalmára vonatkozóan, ezért a legújabb kutatások eredményei alapján a kiviteli célokra használt hordó nagyságát 135–152 literesnek vesszük.⁴² A kereskedők általában nem saját fogatukon szállítottak, hanem a

³⁹ Állami Levéltár, Miskolc. Miskolc város jegyzőkönyve, 1746, II. 9., III. 5.; 1754, IV. 11.

⁴⁰ Állami Levéltár, Eger. B LIX/b-90-1779.

⁴¹ *Divéky Adorján*. Felsőmagyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal. Bp., 1905; *Takács Sándor*: Magyarország borkivitele Sziléziába 1735–1756. M. G. Sz. 1903; *Komoróczy György*: Borkivitelünk észak felé. Kassa, 1944; *Orosz István*. A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században. Agrártörténeti tanulmányok, Bp. 1960; *Péter Katalin*: Szabad és dézsmás szőlők Zemplén megyében a XVII. sz. végén. Agrártörténeti Szemle, IV. 1964. 1–2. A magyar és lengyel levéltárakban végzett kutatásaink során a balkániai tevékenységére általában és nem a magyar borkivitelre összpontosítottuk figyelmünket. Kiderült azonban, hogy a magyar összeírásokban szereplő moszkopolei, koszturi, kozsani stb. származású török alattvalók a lengyel forrásokban magyarokként szerepelnek, mivel Magyarországról szállítják a bort. Így a rendelkezésünkre álló forrásokból minden magyar vonatkozású adatot ki kellett emelnünk, aminek eredményeként bizonyos időszakokban a borkivitel egészére vonatkozó adatokat is nyertünk.

⁴² *N. Kiss I.*: Mérték, állam és társadalom. Agrártört. Szemle, 1975. 3–4.

határmenti helységekben lakó bor, illetve áruszállításra specializált fuvarosok szolgálatait vették igénybe.

A külföldi piacokon, elsősorban Lengyelországban eladásra kerülő magyar bor mennyiségét nehéz megállapítani. Még nem végeztük el a magyar harmincadok és a lengyel vámnaplók adatainak összesítését és egybevetését. Tagányi adatai alapján a XVII. sz. első felében a kivitelre kerülő bormennyiség évi átlagát 10–12 000 hordóra kell becsülnünk.⁴³ A XVII–XVIII. század fordulóján a borkivitel hanyatlásnak indult, a XVIII. sz. 20-as, 30-as éveiben a csökkenés komoly méreteket öltött. Ennek legfőbb okát a kortársak az idegen kereskedők, görögök, zsidók, örmények által üzött borhamisításban látták. A bajokon az idegenek ellen hozott törvényekkel igyekeztek segíteni, megtiltották számukra a borkereskedést.⁴⁴

A kétségtelenül elterjedt borhamisítást azonban – ahogyan erre Komoróczy idézett munkájában rámutat – nem lehet csak az idegenek számlájára írni. Magyarok, lengyelek, kereskedők és termelők egyaránt próbálkoztak törvénytelen eszközökkel nagyobb jövedelemhez jutni. A hamisítás leggyakoribb formája a borpancsolás volt és az Abaúj-Borsod, tiszantúli borok hegyaljai néven való eladása. A borkivitel csökkenésének, a borhamisításon kívül más, objektív oka is lehetett. A hegyaljai szőlőhegyek talaja kimerült, s talán más, természeti okok is közrejátszottak a minőség és mennyiség csökkenéséhez.

A borkivitel csökkenésének tendenciáját jól tükrözik a krakkói vámkönyvek adatai. A XVII–XVIII. században a városban forgalomba kerülő áru jelentős része Magyarországról érkezett. A krakkói kereskedők évszázadokon keresztül közvetítették a sziléziai piacra a magyar termékeket, jelentős szerepet játszottak a borkereskedelemben is. Így a krakkói vámadatok mérvadónak tekinthetők a Magyarországról érkező árumennyiség növekedésének vagy csökkenésének megítélésénél.

A magyar bor elnevezés a lengyel piacon a hegyaljai borokat illeti. Ugyanakkor nagyon sok szentgyörgyi bort is vámoztak Krakkóban. A hegyaljai borok csökkenésével növekedett a szentgyörgyi borok kivitele. A XVIII. század első évtizedében Krakkón keresztül jóval több szentgyörgyi bor került a lengyel piacra a hegyaljainál.

A krakkói vámkönyvek adatai alapján a magyar bor kivitele a következőképpen alakult:

1659-ben – 707 1/2 hordó	1701-ben – 753 1/2 hordó
1663-ban – 1197 hordó	1702-ben – 948 hordó
1669-ben – 4600 1/2 hordó	1703-ban – 1180 hordó
1670-ben – 3117 1/2 hordó	1704-ben – 1089 1/2 hordó
	1705-ben – 1127 hordó

magyar bort vámoztak.⁴⁵

Ebben az időszakban a magyar bor közvetítői a lengyel fogyasztók számára elsősorban a krakkói polgárok, általában a lengyel kereskedők voltak. Az

⁴³ Tagányi K.: Borkivitelünk Lengyelországba. 1637–1641. MGSz. 1898.

⁴⁴ Illésy János: A tokaji bor védelme 1737-ben. MGSz. 1900.

⁴⁵ Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa (AADMKR) Regesstra theloniei Cracoviensis N. 2175, 2179, 2185, 2186, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207.

1659–1663–1669-es években összesen 116 borszállító személy nevét jegyezték be a vámkönyvekbe. Többségük lengyel városokból származott. Krakkói polgár 33 volt közöttük, a magyar városokból összesen 20 személy – feltehetően kereskedő vámolttatott; Eperjesről 9, Késmárkból 5, Besztercebánya, Kassa, Lubló városokból 1–1 ill. 2–2 személy érkezett. 1669-ben a vámkönyvekbe jegyzett bor 51%-át krakkói kereskedők szállították. Turczinski, Zibenecher, Szalevicz nevű polgárok 200–300–350 hordó bort is vámolttattak. A hetvenes években elvétele, egyszer-kétszer Sárospatakról és Tolcsváról érkező kereskedők nevével is találkozunk. Az általuk szállított bor mennyisége azonban nem haladja meg a 10–15 hordó mennyiséget. A század utolsó negyedében a borvidék lakói is megkísérelték, hogy betörjenek a régi kereskedő városok polgárai által uralt piacra. 1673-ban még egy Daniel Grek (Görög) nevű, tokaji illetőségű, valószínűleg balkáni származású személy nevével is találkozunk.⁴⁶

A XVIII. sz. első évtizedében a magyar bor közvetítői szintén a már említett lengyel és magyar városokból kerültek ki. A krakkóiak ebben az időszakban is megtartották vezető szerepüket e jövedelmező foglalkozási ágban. A jelzett 5 esztendőben (1701–1705) a krakkói vámosok csak 19, magyarországi városokból származó kereskedő nevét jegyezték fel. A magyar kereskedők részvétele nem volt sokkal jobb az egyébfajta termékek kivitelében sem. Más források szerint 1706–1708-ban Magyarországról, Krakkón keresztül 180 szállítmány bőrt, viaszt, mézet, fémeket, dohányt, fagyút irányítottak Boroszlóba. Boroszlóból Magyarországra pedig 165 szállítmány sziléziai áru érkezett. Ezt a forgalmat 35 kereskedő bonyolította le. 14 lengyel kereskedő 192 szállítmányt vitt, 13, magyar területről származó kereskedőre 112 szállítmány esett. (8 személy lakóhelyére vonatkozó adat nincsen. Ezekre 39 szállítmány esik.)⁴⁷ Bár adataink töredékesek, emeli értéküket az a tény, hogy az észak felé irányuló kereskedelem fő útvonalán lebonyolított forgalomról nyújtanak információt. Ez pedig arra enged következtetni, hogy a XVII–XVIII. sz. fordulóján a csökkenés ellenére a borkivitel eléggé jelentős, és ennek fő haszonélvezői a lengyelországi kereskedők voltak. A magyarországi kereskedők részvétele a borkereskedelemben jelentősen kisebb és az eperjesi, késmárki, kassai, lublói stb. városok polgárainak kezén volt. Az észak felé irányuló borkivitel fő útvonalán görög kereskedőt ebben az időszakban nem találunk, annak ellenére, hogy a XVII. sz. második felében a magyar borvidéken valamint a vele közvetlen kapcsolatban álló városokban – amint láttuk – a balkániak jelenléte kimutatható.

Bár a XVII–XVIII. sz. fordulóján a balkáni származású kereskedők elkerülték a krakkói vámot, ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem szállítottak bort Lengyelországba. A varsói Album Civium bejegyzései arra engednek következtetni, hogy a magyar borvidéken biztos bázissal rendelkező balkáni kereskedők az 1710-es, 1720-as években bekapcsolódtak a magyar bor lengyelországi exportjába.

1729-ben (febr. 19-én) kapott polgárjogot az Eperjesről Varsóba származott Konstantinus Roza. Foglalkozása – borkereskedő.⁴⁸ A lengyel főváros első balkáni

⁴⁶ AADMKr. 2189.

⁴⁷ Percepta Depositoris Cracoviensis. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. N. 1566.

⁴⁸ Muzeum Historyczne m. st. Warszawy. Kartoteka żródlel do dziejow miasta. Album Civium. A varsói polgárkönyv adatai 1974-ben feldolgozás alatt álltak. A már elkészült kartotékotok dr. W. Szaniawska ig. h. bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönetemet fejezem ki.

eredetű polgára azonban nem az Eperjesről érkező Roza, előtte már hárman kaptak polgárjogot; 1721-ben a janinai származású Anasztaz Ekonomivics, 1726-ben a moszkopolei születésű Nikolaus Kapomai és 1728-ban a tirnovói (Thessalia) Demetrius Morgan. Az ő nevük mellől hiányzik a bejegyzés – „borkereskedő” –, csak annyit tudunk meg róluk, hogy kereskedéssel foglalkoztak. Az 1740-es években a varsói polgárjog megszerzésének feltételeit megnehezítették. A szokásos vagyoni cenzus mellett két ajánlóra is szükség volt.⁴⁹ Így minden egyes balkáni származású polgár felvételével kapcsolatban a már korábban letelepedett honfitársakról is tudomást szerzünk. Az 1745–1749 közötti időszakban 25 kereskedő nyert polgárjogot, köztük két balkáni eredetű borkereskedő.⁵⁰ 1753–1762 között újabb 5, Moszkopoléból illetve Makedóniából származó borkereskedő nevét jegyezték be a varsói polgárkönyvbe.

A varsói polgárkönyv adatait, a balkáni borkereskedők csoportjának varsói jelenlétét csak egyféleképpen értékelhetjük: a XVIII. sz. első negyedében a balkáni kereskedőknek sikerült bekapcsolódnia a Magyarországról Lengyelországba irányuló borkereskedelembe, de ebben a korai időszakban Krakkó elkerülésével, a kelet-északkeleti irányba haladó kereskedelmi utak igénybevételével elsősorban a lengyel főváros által nyújtott üzleti lehetőségeket használták ki. Ugyanakkor történtek kísérletek a krakkói piacra való betörésre is. Egy Kislengyelország áruforralmával foglalkozó munkából arról értesülünk, hogy a XVIII. sz. elején a krakkói polgárság komoly erőfeszítéseket tett az árumegállító jog fenntartása és érvényesítése érdekében. „S e politika éle a magyarok, görögök, örmények ellen irányult, akik a krakkói kereskedők nagy kárával borral kereskedtek” – olvassuk a szerző számunkra értékes megállapítását.⁵¹

A balkáni eredetű, de a magyar borvidéken letelepedett kereskedők lengyelországi tevékenységéről magyar források is beszélnek. Komoróczy tesz említést munkájában Deák Pál miskolci kereskedőről, aki 1723-ban 17 és fél hordó bort vitt ki Lengyelországba. A balkániak eléggé széleskörű borkereskedői tevékenységére utal a Szepesti Kamarának az Udvari Kamarához küldött – szintén Komoróczy által idézett – javaslata; „... úgy véljük, hogy a görögöket és rácokat a Lengyelország felé irányuló nagyobb mennyiségű bor kivitelétől el kellene tiltani”.⁵² Közismert tény, hogy az illetékes szervek nem elégedtek meg a tiltó javaslatok felterjesztésével. 1723-ban és 1729-ben törvény, 1741-ben pedig királyi dekrétum született a borhamisítók, valamint az idegenek borkiviteli tevékenysége ellen. Ezenkívül 1736-ban a Helytartótanács bizottságot szervezett a borhamisítás és ezzel kapcsolatban a borkivitel kérdésének tanulmányozására. Tudjuk, hogy a tiltó rendelkezéseknek – különböző okoknál fogva – nem volt foganatja. Görögök, örmények, zsidók továbbra is adták, vették a bort, s éppen az 1736-ban kiküldött bizottság munkája során derült fény e kereskedők módszereire, akik a termelők kiuzsorázása útján tettek szert nagy nyereségekre.⁵³

⁴⁹ *Kr. Zienkowska*. Obywatelstwo miejskie starej Warszawy. Spoleczenstwo polskie XVIII i XIX wieku. Warszawa. 1970.

⁵⁰ *Kr. Zienkowska*: i. m. és a varsói Album Civium adatai.

⁵¹ *M. Kulczykowski*: Kraków jako ośrodek towarowy Małopolski zachodniej w drugiej połowie XVIII. wisku. Warszawa. 1963. 61.

⁵² *Komoróczy Gy.*: i. m. 109, 149.

⁵³ *Illésy János*: i. m.

Az 1764–1766 közötti időszakból Muszina, Nowy Targ, Gorlice, Biecz és Lublinban levő vámhelyekről származó töredékes adatok állnak rendelkezésünkre. A szállított bor mennyiségét mindenütt hordóban jelölték meg.⁵⁴

1. táblázat

	1764	1765	1766
Muszina	–	1379	–
Nowy Targ	2190	3899	6464
Gorlice	826	458	–
Biecz	–	360	–
Lublin	64	126	–
Összesen	3080	6222	6464

Az itt felsorolt adatok alapján, bármennyire töredékesek is azok, némi fogalmat alkothatunk az északnyugati és az északkeleti irányba szállított bor mennyiségéről. A Nowy Targon keresztül Krakkó és Szilézia irányába szállított bor mennyisége sokszorosan felülmúlja az északkeleti irányba haladó szállítmányokat.

Gorlicében főleg vásznat és dohányt vámoztak. A forgalom általában nem volt különösebben nagy. 1765-ben 74 alkalommal jegyeztek be különböző szállítmányokat. Magyar borból 826 ill. 458 hordónyi mennyiség került vám alá. Ezen az útvonalon a balkáni kereskedők eléggé gyakran megfordultak; Anasztazi Baranovski 18 hordó bort szállított, Miskolci Dadani a jelzett igen rövid időszakban 101 hordó magyar borért fizetett. Róla megtudjuk, hogy Lublinban élt. 1776-ban egy Mihail Dadani nevezetű, moszkopolei születésű személyt Varsó polgárai közé vettek fel. A balkáni kereskedők között szokásos munkamegosztást ismerve biztosra vehetjük, hogy ez a két személy rokoni és üzlettársi viszonyban állt egymással. Magyar bort szállított továbbá Mikolai Belanyi (30 hordó), Thomas Butzin (33 1/2), Konstantin Dizi (14 hordó) és Kozminski (41 hordó). A balkániak összesen 237 1/2 hordó bort szállítottak, ami az össz mennyiség 18%-át teszi ki.

A lublini vámanyagból csak 1–1 félév bejegyzéseit ismerjük. Az erre szállított magyar bor mennyisége nem különösebben jelentős. A lublini adatokra inkább azért kell felfigyelnünk, mert a bor után vámot fizető személyek többsége balkáni származású. A vámnaplók szerint a Lublinnál vámost bort Varsóba, Brest-Litovskba és Grodnoba szállították. Érdekes, hogy ezek a kereskedők a piwnicznai lerakatokból kapták és szállították tovább a magyar bort. Az itteni vámkönyvekben szerepel a már említett Dudani cég, továbbá Konstantin Despo moszkopolei születésű kereskedő, aki 1766-ban Varsó polgára lett, Jan Grabowski, Adam Laskanowski és Mihail Skalski. Ezeket a kereskedőket a vámkönyvek „magyarokként” tüntetik fel, ami a lengyelesen hangzó név ellenére balkáni származású személyt takar. Elég megemlíteni, hogy a magyarországi összeírásokban jónéhány Grabovski nevű oszmán alattvaló szerepel.

⁵⁴ Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie (AGAD). Archiwum Kameralne III/1622; III/1594; III/1611; III/1504; III/1541.

A nowy-targi vámadatok elemzése lehetőséget ad arra, hogy megjelöljük az északi és északnyugati irányba szállított magyar bor legfontosabb piachelyeit. A mennyiségek ezúttal is hordóban értendők:

2. táblázat

A bort szállító kereskedő lakóhelye	1764 jún.–dec.	%	1765 jan.–dec.	%	1766 jan.–dec.	%
Krakkó	1516 1/2	69,2	2276	58,3	3064	47,3
Poznań	129 1/2	5,8	458	14,3	1184	18,3
Nowy Targ	147 1/2	7,1	40		128 1/2	1,9
Varsó	83		122 1/2	3,1	42	
Widawa	20		80		211	3,2
Kalisz	–		40		31	
Piotrków	40		152	3,8	55	
Wieliczka	55		–		70	
Miechów	30		53 1/2		86 1/2	
Myslenice	–		8		25	
Biała	–		38 1/2		69 1/2	
Lőcse	100 1/2	4,5	124 1/2	3,1	107	1,6
Késmárk	–		–		14	
Miskolc	20		24		–	
Fuvarosok	48		245	6,2	514 1/2	7,9
Vám nélkül	–		220 1/2	5,6	817	12,6
Ismeretlen	–		16 1/2		47	
Összesen	2190		3899		6464	

A nowy-targi adatok szerint az északnyugati irányba szállított magyar bor legfőbb piachelye Krakkó. A hajdani lengyel fővárosban viszonteladásra vagy fogyasztásra kerülő magyar bor mennyisége természetesen ennél jóval nagyobb volt. Több forrásból származó adatok összesítése után a már idézett Kis lengyelország áruforgalmával foglalkozó munka a Krakkóba szállított magyar bor mennyiségét a következőkben állapítja meg, szintén hordókban számítva:^{5 5}

3. táblázat

	1750	%	1755	%	1760	%	1763	%
Össz mennyiség hordóban	2973		3852		3806		4441	
Krakkói keresk. által szállított mennyiség	2075	69,8	2542	66,0	2604	68,4	3019	67,9
idegen keresk.	478	16,1	449	11,7	391	10,3	877	19,7
nemesek	186	6,2	413	10,7	485	12,7	204,5	4,6
papok	234	7,9	448	11,6	326	8,6	340,5	7,8

^{5 5} Kulczykowski, M. i. m.

Az itt bemutatott adatokból kiderül, hogy a krakkói kereskedők a század második felében is megőrizték vezetőszerepüket a magyar bor behozatalában, ezzel együtt az idegen kereskedők, s feltehetően a balkániak is bizonyos teret kaptak e jövedelmező üzletágban való tevékenységre. Az idegenek, tehát a nem-krakkói polgárok között kellene elsősorban keresnünk a balkáni kereskedőket. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban nem tudjuk megnyugtatóan lezárni a kérdést – az itt szereplő idegenek csoportjában voltak-e görögök vagy sem. A nowy-targi vámnaplóban a jelzett 1764–1766-os években 33 magyar bort szállító krakkói kereskedő szerepel. Köztük azonban balkáni származásra utaló névvel nem találkozunk.

A Nowy Targon vámolt bor 30–40%-át, amint az a táblázatból (N 2) kiderül, tovább szállították az ország nyugati vidékei felé. A nyugati irányba vezető kereskedelmi utak egyike Krakkó közelében kanyargott és a Visztula ún. wielicki hídján haladt át. Így a beszedett hídpénz adatai szintén tájékoztatnak az átmenő magyar bor mennyiségéről. 1775-ben 4195 hordó, 1780-ban 4299 és 1785-ben 3503 hordó bor után fizettek hídpénzt. Az itt szereplő mennyiségek 50–70%-át Krakkóba vitték, a többit Poznańba, Kalisz, Gniezno, Konin Piotrków, Widawa stb. városokba.⁵⁶

Mind a krakkói, mind a nowy-targi vámhelyek adatai azt bizonyítják, hogy Krakkó után a magyar bor legnagyobb piaca a távoli Poznań volt.

Nagylengyelország e fontos gazdasági-kereskedelmi központja a XVI. században élte virágkorát. Ebben az időszakban 30 000 lakosa volt s fontos szerepet vitt a Kelet-Nyugat közötti árucseréjének közvetítésében. A XVII. században Poznań polgárai 187 európai várossal tartottak fenn üzleti kapcsolatot. Magyarországról Krakkó közvetítésével kapták a különböző szállítmányokat, elsősorban bort és mézet.⁵⁷ A kézműipar különböző ágai igen magas fejlettségi fokot értek el, de Poznań életében a vezetőszerepet a kereskedők játszották. Szervezeteik még a XV. sz.-ban létrejöttek és hosszú időn keresztül eredményesen védték érdekeiket. A XVII–XVIII. sz.-ban a lengyel gazdaságra jellemző hanyatlás jelei Poznań életében is jelentkeztek. A lakosság száma 1732-ben nem haladta meg a 3–4000 lelket.⁵⁸ Ennek ellenére közép-európai viszonylatban Poznań piaca élénk volt, eljutottak ide a magyar, de még a balkáni termékek is.

A magyar-poznańi gazdasági kapcsolatok feltárása, vizsgálata igen hálás feladat, a jólrendezett poznańi levéltár gazdag anyagot kínál ehhez. A XVIII. században a magyarországi áru, akárcsak a megelőző időszakban Krakkón keresztül érkezett Poznańba. A különböző forrásokból származó adatok azt mutatják, hogy ezek az árukapcsolatok rendszeresek és állandó jellegűek voltak. 1744–1745-ben (októbertől-októberig) a poznańi városkapunál szedett taxa elszámolása szerint 52 Magyarországról érkező szekér után fizettek, tehát átlag hetenként egy szállítmány érkezett. 1747–1748-ban (októbertől-októberig) 102 szekér érkezésének maradt nyoma a városi elszámolásokban.⁵⁹

A Krakkó közelében levő wieliczki hídon szedett hídpénz elszámolások szintén tükrözik a Magyarországról Poznańba tartó szállítmányokat. 1762-ben 11 bort szállító

⁵⁶ M. Kulczykowski.: I. m.

⁵⁷ Marian Gryc.: *Handel Poznania 1550–1655*. Poznań, 1964.

⁵⁸ J. Leitgeber.: *Z dziejów Handlu i Kupiectwa poznańskiego za dawnej Rzeczpospolitej polskiej*. Poznań, 1929.

⁵⁹ *Archiwum Państwowe, Poznań (APP). Akta m. Poznania I. N 949, N. 954.*

társzeker után fizettek hídpénzt, 1763-ban 20 volt a Poznań felé igyekvő szállítmányok száma. A befogott lovak száma után ítélve 165–170, illetve 325–350 hordó bort vittek az említett társzekerek. Egy évtizeddel később, 1775-ben Kulczykowski adatai szerint a wieliczki hídon 157 hordó, 1780-ban 808 és 1785-ben 801 hordó magyar bort szállítottak Poznańba.

Láttuk, hogy a balkáni kereskedők a magyar borral eljutottak Lublinba, Varsóba és jónéhányan közülük a borkereskedésen meggazdagodva a lengyel főváros polgárai lettek. A XVIII. századi Poznańban, a poznaíi polgárok soraiban szintén megtaláljuk a balkániakat, összesen 15 személyt, kivétel nélkül borkereskedőket. A polgárjog megszerzése itt is, mint mindenütt vagyoni cenzushoz, városi ingatlan bírásához volt kötve. A balkániak aránylag gyorsan, feltűnésüktől számított 20–25 év alatt jutottak el a végleges letelepedést, bizonyos anyagi jólétet és biztonságot jelentő polgárjog megszerzéséig. A városba való befészkelődésük természetesen a helyi polgárság ellenállásának leküzdésével mehetett végbe, hiszen a magyar bor – amint ismeretes – a XVI. sz. óta kedvelt fogyasztási cikk volt Lengyelországban és jónéhány poznaíi polgár is meggazdagodott a magyar borral való kereskedésből. A XVIII. sz. első negyedében megjelenő versenytársak ellen érthető módon a helyi kereskedők igen erélyesen léptek fel.

A már idézett helytörténeti feldolgozás szerint a görögök II. Ágost (1697–1733) uralkodása alatt tűntek fel Poznańban és különböző keleti árukat kínáltak eladásra.⁶⁰ A húszas években a helyi kereskedők szervezete varsói kormánysszerveknél emelt panaszt Jerzy Roza és Jan Kozma görögök ellen, akik a város nagy kárára, az alkotmány és az állam törvényeinek megsértésével kereskedtek. Kiderül az is, hogy az említett Roza és Jan Kozma más görögökkel együtt a közeli, egyházi protektorátus alatt lévő városkában, Chwaliszewben magyar bort és egyéb árut is tartanak, azokat áruba bocsátják, megsértve a város árumegállító jogát, lábbal tiporva a polgárság érdekeit. Ezek szerint a balkániak a poznaíi polgárság erélyes fellépése miatt a század első negyedében még nem férkőzhettek a városba, ezért nyilván megfelelő anyagi áldozatok árán az egyházi protektorátus alatt lévő közeli városkában vetették meg a lábukat, amely a későbbiek folyamán is megbízható bázisnak bizonyult számukra. A negyvenes években a balkániaknak már sikerült beférkőzniük Poznańba, 1745-ben Antoni Roza borkereskedő polgárjogot nyert. Ezzel kezdetét vette a balkáni jövedvények térhódítása.

Poznań városának jövedelmei között előkelő helyet foglalt el a bortaxa (ungelt), a városba szállított szeszes italok után fizetett összeg. Az ezekről készített elszámolások szerint balkáni eredetű kereskedő 1748-ban fizetett először bortaxát. A jelzett évben Antoni Roza 33 hordó magyar bort szállított Poznańba. Ebben az időszakban 10–12 helyi polgár, köztük tekintélyes nagykereskedők adták-vették a magyar bort. A poznaíi piacon a magyar boron kívül jelentős mennyiségű francia bor is eladásra került. Ez utóbbi behozatalával azonban balkániak nem foglalkoztak. A városi árszabályzat szerint a XVIII. század 30–40-es éveiben 5–6-féle minőségű bor állott a vásárlók rendelkezésére. A legjobb bor mérőjét (garniec) 10 tynf-ért (ezüst pénzegység), a leggyengébb minőségűt 3 tynf-ért adták. 1764-ben az árakat emelték és 14 tynf-ben szabták meg a legjobb minőségű bor árát.⁶¹

⁶⁰J. Leitgeber.: i. m.

⁶¹APP Akta m. Poznanía I. 277, 278, 280.

Antoni Roza jó ideig egyedül képviselte a balkáni kereskedőket a poznaí bürgerek sorában. Egy évtized múlva adták ki a következő balkáinak a polgárlevelet. 1756-ban Georgius Szabelski (... vinipola in oppido Szepiska in Macedonia oriundus), majd 1757-ben Thomas Roza (... vinipola in Macedonia Moscopolii oriundus) nyertek polgárjogot,⁶² s ezt követően kisebb-nagyobb mennyiségű magyar bort kezdtek Poznańba szállítani. A bortaxa (ungelt) elszámolások nyomán módunkban van felvázolni a balkáni kereskedők térhódításának folyamatát és egyúttal képet adni a Poznańba szállított magyar bor mennyiségéről.

4. táblázat
A magyar bor Poznańban

Év	Össz- mennyiség hordóban	Magyar bort szállító kereskedők					%
		helyi polgár	szállított bor	%	balkáni	szállított bor	
1743	130	6	130	—	—	—	—
1744	271	6	271	—	—	—	—
1745	289	6	289	—	—	—	—
1747	316	8	316	—	—	—	—
1748	489	9	456		1	33	6,7
1749	159	6	150		1	9	5,6
1750	434	12	382,5		1	51,5	11,7
1751	423	11	370		1	53	12,5

5. táblázat

Év	Össz- mennyiség hordóban	Magyar bort szállító kereskedők					
		helyi polgár	szállított bor	%	balkáni	szállított bor	%
1752	537	10	523	—	1	14	2,6
1753	312	8	294		1	18	5,7
1754	417	8	408		1	9	2,1
1755	523	8	485,5		2	37,5	7
1756	247	3	156		2	91	36,8
1757	240	6	80		4	160	66,6
1758	637	7	368		3	269	42,2
1758/59	826	9	438		3	388	46,9
1759/60	668	7	430		2	238	35,6
1760	364	7	195		2	169	46,4
1761	962	9	583		3	379	39,3
1761/62	1092	11	648		3	444	40,7
1763/64	1198	15	585		5	613	51,2
1764/65	729	12	458		5	271	37,1
1765/66	1185	12	534		6	651	54,9
1769/70	806	7	344		6	462	57,3
1770/71	474	7	278		5	196	41,5
1771/72	706	9	268		6	438	62,0

⁶² APP Akta m. Poznania, I 273, 274.

Az itt bemutatott adatok szerint a Poznańban áruba bocsátott magyar bor mennyisége a XVIII. sz. folyamán bizonyos ingadozásokkal jelentősen növekedett, s ebben kétségtelenül nagy szerepe volt a balkáni kereskedőknek, akik ötöd-hatodmagukkal a piacra kerülő magyar bor 40–60%-át szállították. A hetvenes évek végéig a borszállítmányok és a borbehozattal foglalkozó kereskedők száma növekedett. 1773-ban 1265 hordó bor érkezett Poznańba, 1774-ben 1233 és 1776-ban 2567 hordó magyar bor után fizettek taxát.⁶⁴

Bár a bortaxa elszámolások a poznańi piacra kerülő bor mennyiségének megítélésénél megbízható és alapvető forrásként szolgálnak, azok mégsem tájékoztathatnak a borkereskedelem egészének állapotáról. A legújabb helytörténeti kutatások – a különböző forrásokból származó adatok egybevetése és feldolgozása után – a balkáni kereskedők szerepét jelentősebbnek mutatják be, mint a bortaxa elszámolások alapján sejteni lehet. 1780-ban pl. Poznańban 84 kereskedőt tartottak számon, közülük 25-en balkáni származásúak voltak.⁶⁵ Ezek az adatok félreérthetetlenül a balkániak nagyarányú térhódítását bizonyítják e távoli piacon. A fenti táblázat szerint (n 4) a balkániaknak az 50-es évek végén sikerült fordulatot kicsikarniok a maguk javára. A bortaxa elszámolásokban szereplő hat balkáni kereskedő, valamint a helytörténeti feldolgozások által megjelölt 25-ös létszám között azonban nincs ellentmondás, ugyanis a poznańi piacon kialakult helyzetet nagymértékben befolyásolta a balkániak – úgy látszik egyre növekvő – chwaliszewi kolóniája. A városi elszámolásokban igen gyakran szerepelnek a tranzit szállítások, valamint az olyan bejegyzések, amelyek azt bizonyítják, hogy poznańi polgárokká lett vagy más balkáni származású személyek a közeli Chwaliszewből kapják vagy szállítatják tovább az árut. 1757-ben és a következő években Thomas Roza polgár, úgyszintén Mikolai Tauszinski kereskedő jónéhányszor kaptak bort Chwaliszewből. Egy pan Dimiternek nevezett személy 20 hordó bort szállított Chwaliszewből Stettinbe stb.

A Poznańban és környékén tevékenykedő balkáni kereskedők természetesen kapcsolatokat tartottak fenn a magyar borvidékkel, jól bevált módszerüket, a kereskedői társaságokat itt is alkalmazták. Üzleti kapcsolataikat kutatva kiderül, hogy a magyarországi összeírásokban szereplő oszmán alattvalók és balkáni származású honossá lett kereskedők vagyona, gazdagsága a lengyel piacon kifejtett tevékenység eredménye.

A Roza családnév eléggé elterjedt volt mind Magyarországon, mind Lengyelországban működő balkáni kereskedők között. Természetesen nem tételezzünk és nem is tételezhetünk fel közvetlen rokoni kapcsolatot a magyar és lengyel forrásokban szereplő Roza nevű személyek között, bár azonos származáshely esetén teljes joggal gyanakodhatunk vérségi kapcsolatokra is.

⁶³ APP. Akta m. Poznania. Percepta Ungielowego od win. I. 947, 954, 955, 957, 958, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 973, 974/a.

⁶⁴ Dr. Kr. Kuklinska.: Handel Poznania w II. połowie XVIII wieku. A munkát 1974-ben kéziratként használtam, amit dr. Kuklinska volt szíves a rendelkezésemre bocsátani a poznańi „Akta Consularia” balkániakra vonatkozó adataival együtt. Az „Akta Consularia” hatalmas anyagát átnézni nem tudtam, így az onnan származó adatok minden esetben dr. Kuklinska közlésein alapulnak. Az elfutó segítségért őszinte köszönetemet fejezem ki.

⁶⁵ Dr. Kr. Kuklinska.: i. m.

Az első poznaí polgárjogot nyert balkáni kereskedő, Antoni Roza nem ért el különösebben nagy anyagi sikereket. Évenként 18–20, maximum 51 hordó bort szállított Poznańba. E mennyiség árubabocsátása azonban aligha merítette ki üzleti tevékenységét. Két üzlettársa volt, Konstantin Popovics és M. Czeszelski (Akta Consularia, Poznań). A halála után elkészített hivatalos vagyonelejtár szerint 14 785 zloti értéket hagyott maga után, többek között két házat. Ingóságai jó részét vas, réz és gabona tette ki.⁶⁶ Nagyon valószínű, hogy társaival együtt a boron kívül ezekkel az árukkal is kereskedett.

Poznani levéltári adatok szerint (Akta Cons.) a század 40-es éveiben működött a Jerzy (Georgius) Roza, Jerzy Kamponai és Stefan Roza nevű kereskedők által alapított kompánia. Stefan Roza nevű személy előfordul az 1755-ben elkészített egri összeírásokban is. A Magyarországon említett Roza üzlettel, személyzettel rendelkezett, sőt családja is vele volt.

Thomas Roza poznaí polgár borkereskedői tevékenységét 1757–1770 között tudjuk nyomon követni. Ebben az időszakban évenként 80–85 hordó bor után fizetett taxát a városnak. 1766-ban a neve a nowy-targi vámnaplóban is szerepel; 33 hordó magyar bort szállított. E tényből arra következtetünk, hogy T. Roza közvetlen kapcsolatban állt a magyar borvidékkel, esetleg ott üzlettársa is volt.

1770 októberében a miskolci magisztrátus Bulsu Teodor budai lakos kérésére vizsgálatot folytatott Mukolovski Teodor és Toso Georgius miskolci lakosok ügyében, akiket Bulsu tudatosan és előre megfontolt szándékkal elkövetett károkozással és üzletrontással vádolt. Bulsu benyújtott panasza abban állott, hogy a két vádlott neki adása lévén, tartozását nem fizette meg, illetve két évi késéssel kapta meg a pénzét, miután Lengyelországban utazó adósainak keresése közben jelentős költségekbe verte magát, s különböző szerencsétlen véletlenek összejátszása folytán a nevezettek miatt nagy károkat szenvedett.⁶⁷ A kereskedők hitelügyletei általában elég sok gondot okoztak mind a városi hatóságoknak, mind a görög kompániák vezetőségének. A Bulsu-Mukolovski ügy számunkra csak azért érdekes, mert a tárgyalás és a tanúk kihallgatása közben fény derült a miskolci és poznaí kereskedők rendkívül szoros kapcsolatára.

Maga a fővádlott Mukolovski Teodor az 1769-es, oszmán alattvalókról készített összeírás szerint moszkopolei születésű, a jelzett időben kb. 50 éves, családja Miskolcon tartózkodik, 1774-ből származó adat szerint pincéje is volt. Üzletmenetére, kereskedői tevékenységére méreteire lengyel levéltári adatokból következtethetünk. A poznaí Akta Consularia iratainak tanúsága szerint Mukolovskinak Poznańban két üzlettársa volt – egy Tuszinski nevetű kereskedő és valószínűleg testvére, Anastazius Mukolowski. 1769-ben, hivatalos úton készült leltár szerint T. Mukolovski és Tuszinski poznaí raktárában 653 hordó bort találtak a hivatalos közegek. 1772-ben Anastazius és Teodor keresetet nyújtottak be adósuk, Heling poznaí polgár ellen, akitől 330 (czerwone) zloti kifizetését várták. A két Mukolovski neve 1762 és 1766 között rendszeresen szerepel mind a nowy-targi vámnaplókban, mind a wieliczki híd bevételeit rögzítő elszámolásokban. A jelölt években kisebb-nagyobb mennyiségű bort szállítottak Poznańba.

⁶⁶ Inwentarze Mieszczanskie z wieku XVIII. T. II. 1759–1793. Poznań, 1965.

⁶⁷ Állami Levéltár, Miskolc. XII. Fragmentum Inquisitionis pro parte et ad Instantiam Graeci Theodori Bulsu contra et adversus Graecas Theodorum Mukolovski et Georg Toso, die 3. Okt. Anno 1770. Extract.

Az 1770-ben, Miskolcon lefolytatott tárgyalás illetve tanúkihallgatás egyik főszereplője a már említett Jerzy (Georgius) Szabolski nagykereskedő, aki 1755-től évenként 100–120 hordó bor után fizetett taxát a poznaí városkapunál. 1766-ban Nowy-Targnál 348 hordóval vámoltták. Szabolski állandó kapcsolatban állt a magyar borvidékkel, a wieliczki hídon vezetett feljegyzésekben rendszeresen szerepel a neve. 1755-ben pl. egyetlen, Poznań felé tartó szállítmánya 40 hordóból állott. 1762-ben május-nov. hónapokban hatszor kapott árut Magyarországról.⁶⁸ Üzlettársaként testvére, Anastazius Szabolski szerepelt, aki 1780-ban lett Poznań város polgára.

A tanúvallomások során Szabolskiről kiderült, hogy a miskolci görög kompánia tagja, sőt jelen volt, amikor a panaszos Bulsu és a vádlott Mukolowski a kompánia vezetősége előtt a kölcsönügyletet írásba foglalták. Georgius Szabolski feladata lett volna a Mukolowski által Demetrius Grabowskinál (poznaí lakos) letétbe helyezett pénzüsszeget Baro Tamás egri kereskedőnek elküldeni (akinek Bulsu nyilván tartozott). Miután Mukolowski a pénzt rosszindulatból visszavette és így Szabolski nem teljesíthette Bulsu kérését, társával együtt a bajba jutott kereskedő segítségére sietett. Anastazius Szabolski 50 aranyat adott kölcsön Bulsunak, aki azért utazott Poznańba, hogy pénzét végre Mukolovskitól megkapja. Georgius Szabolski pedig hajlandónak mutatkozott Bulsu Chwaliszewben elhelyezett húsz hordó jó hegyaljai borát kedvező áron átvenni.

A Bulsu-Mukolowski ügyben tanúként szerepelt még a 37 éves Martinus Grabowski (a miskolci jegyzőkönyv szerint „Graecus quaestor Posmaniensis”), aki 1781-ben lett Poznań polgára, a 33 éves Nikolaus Csetiri poznaí kereskedő, ugyanakkor egri lakos. Amint fentebb említettük, Egerben működött egy Csetiri György és Tsa. cég. A perben szereplő személy valószínűleg üzlettárs vagy Lengyelországban működő megbízottjuk, alkalmazottjuk volt. Miskolcon találjuk Adamus Szein moszkopolei születésű kereskedőt is, aki Bulsu igazát bizonyítva tett tanúvallomást. Nevével csak a poznaí Akta Consularia anyagában találkozunk. 1776-ban Gniezno nagy lengyelországi városban volt 804 lengyel zloti követelése. Ezek szerint Szein és Bulsu érdek és üzlettársak voltak és Szein a Szabolski, Bulsu, Csetiri és más, a magyar borvidékkel szoros kapcsolatban álló kereskedők által szállított áru viszonteladásával foglalkozott.

A Bulsu-Mukolowski ügyben tanúként szerepelt egy Demetrius (másutt Dimitri) Grabowski nevezetű személy, Mukolowski bizalmasa, akinél a kérdéses összeget letétbe helyezte. Róla megtudjuk, hogy Poznańban háza volt, 1780-ban polgárjogot nyert és 1769–1772 között a poznaí városi szerveknek 211 hordó bor után fizetett taxát. A Grabowski név, akárcsak a Roza gyakran fordul elő a lengyel és a magyar forrásokban. Egy Anastazius Grabowski nevű igen élénk tevékenységet fejtett ki a poznaí piacon. 1762–1766 között, két év alatt 266 hordó bor után fizetett taxát Poznańban, rendszeresen feltűnt Nowy Targ-ban és a wieliczki hídon, tehát áruját közvetlenül Magyarországról kapta. Itt kell megemlékeznünk a miskolci illetőségű Grabowski Georgius nevezetű kereskedőről, aki az 1769-es összeírásokban is szerepel, 45 évesnek tüntetik fel és családjával együtt él Miskolcon, ahol pincével is rendelkezik. Poznaí levéltári adatokból megtudjuk, hogy 1761–1765 között 785 hordó bor után fizetett taxát és 6312 zloty tartozás miatt perelte Jerzy Powa görög kereskedőt (Akta Cons.).

⁶⁸ AADMKr. N. 2233. Pontalia.

A magyar bor balkáni közvetítőinek egy másik csoportjával ismerkedünk meg Dona Miklóson keresztül, aki egyben a görög kereskedőnek eddig figyelmen kívül hagyott típusát képviseli.

1776. jan. 18-i keltezéssel vezették be Miskolc város jegyzőkönyvébe „... Dona Miklósnak, azelőtt miskolci lakos, mostan pedig Nagy Lengyelországban, Poznań nevű városban lakos Graeci Ritus, sed non uniti kereskedőnek...” végrendeletét, amelyet a nevezett miskolci szállásán, Szalai András főbíró és több tanácsbeli személy jelenlétében keze keresztvonásával hitelesített.⁶⁹

Dona Miklós az 1754-es összeírás idején már Miskolcon tartózkodott, tagja volt a görög kompániának, inast tartott, tehát üzlete is volt. Származására nézve moszkopoleinek tartjuk. Szülővárosát időnként felkereste, többek között 1763-ban is odajárt és visszafelé jövet egy fiatal embert is hozott magával, aki hamarosan miskolci kereskedőnél állt szolgálatba.

Dona Miklós neve az 1769-es összeírásokban már nem szerepel, ebben az időben már Poznańban tartózkodott. A moszkópolei kereskedő magyarországi illetve lengyelországi karrierjét szülőföldjéről behozott tőkéjének köszönhette. E fontos kérdéstről így vall végrendeletében: „Az első feleségemnek Tisztelendő Lazarethi Anasztazius úr leányát, Máriát elvévén és több gyermeke nem lévén az édesattyjának minden tehetségei és javai a feleségemre maradtak és annak utánna együtt pénzzé tévén azon jószágokat exsurgalt az ára 4000 török tallérokra vagy Magyarországra folyó 1090 aranyakra, mely summával mind ez idáig is kereskedtem és előmenetelemnek fundamentoma is volt...” A balkáni kereskedők tevékenységével foglalkozó kutatások mai állása még nem teszi lehetővé annak megállapítását, hogy a bevándorló kereskedők tőkebehozatala milyen méretű volt. Annyi azonban logikus és természetes, hogy a magyar borkivitelben résztvevő balkániakról nem tételezhetjük fel, hogy egytől egyig üres kézzel vagy valami kis aprólékos szatócs áruval jöttek be az országba. A magyar borkereskedelem, különösen a lengyelországi borexport komoly nyereszkesedési lehetőségeket biztosított, amibe érdemes volt befektetni. Nem csodálkozhatunk azon, ha a szülőfölddel állandó kapcsolatot tartó balkáni kereskedők igyekeztek a Dona Miklóshoz hasonló „fundamentumot” teremteni a maguk számára. Hogyan sáfárkodott Dona a kezére jutott összeggel?

Dona Miklós, mint a balkáni kereskedők általában, társakkal dolgozott. Tevékenységének egy bizonyos szakaszában üzlettársai Belényi Tamás⁷⁰ és Vretovski György voltak. Ezenkívül Dona Miklóst szoros üzleti kapcsolatok fűzték testvéröccséhez, Dona Mihályhoz, aki rendszeresen szállított neki bort Lengyelországba (a végrendelet szerint 1026 arany értékben) fizette adósságait, többek között Dona Mihály rendezte a miskolci Görög Kompániával szemben fennálló tartozását. Dona Mihály eleget tett rokoni kötelezettségeinek is, ő nevelte, iskoláztatta Miklós kisebbik fiát.

⁶⁹ Áll. Levéltár, Miskolc. Miskolc város jk. 1776, jan. 18.

⁷⁰ Belényi Tamás neve szerepel az oszmán alattvalók 1769-es összeírásában; ebben az időben 56 éves, családja, felesége és két fia, Mihály és Demeter vele éltek. Az ország határait 1729-ben lépte át először, amikor is bátyjával, Belényi Demeterrel utazott. Miskolcon üzlete volt, ahol pesti és debreceni árut tartott, ezenkívül két pincét bírt közösen Vretovszki Györggyel és Pap Miklóssal. 1776-ban Dona Miklós végrendelete, mint elhalálozottat említi.

A Dona-féle kompánia az eddig rendelkezésre álló adatok szerint a következő munkamegosztással dolgozott: Belényi Tamás, mint miskolci lakos és pincetulajdonos vásárolta fel a bort, Vretovszki György pedig a szállító szerepét vállalta. A nowy-targi vámkönyvek szerint 1764-ben Jerzy Wretowski 42 hordó, 1766-ban pedig 383 hordó bort szállított. Dona Miklós Poznańban tartózkodván az áru forgalmazásának feladatát látta el. Lengyelországi ügyfeleiről, illetve azok tartozásairól és ezen keresztül a kompánia által üzött borkereskedés méreteiről Dona Miklós végrendeletéből értesülünk. Itt kell megjegyeznünk, hogy Dona maga is rendelkezett pincével, ahogyan végrendeletében írja: „... Miskolc város mellett a mindszent Földön egy pincém vagyon, mely nékem vagyon in Auris N 340”. A mindszenti értékes pince, valamint a végrendeletben szereplő aktívák osztályozása személyes és kompániát illető kintlevőségekre azt mutatja, hogy Dona az említett társakkal folytatott kereskedés mellett saját veszélyére és felelősségére is adta a magyar bort. Ez egyébként a balkániak általános gyakorlata volt. A kompániában való részvétel, az üzletlátszó viszony nem zárta ki a tagok önálló tevékenységét.

A Dona–Belényi–Wretowski-féle társulás legjelentősebb üzletfele Pova György (a már említett Jerzy Powa) volt, aki a Dona-féle végrendelet szerint 1200 arannyal tartozott a társaknak. A poznańi Akta Consularia anyagából megtudjuk, hogy 1773-ban Jerzy Powának borraktára volt a városban és áruját Miskolcra kapta. Powa egyébként Gnieznóban lakott, nyilván oda szállította a magyar bort, ott kereste őt fel 1780-ban Vretowski György, hogy 1185 (czerwone) zloty névértékű váltóját rajta behajtsa (Akta Cons.). Pova neve a miskolci városi jegyzőkönyvekben is szerepel. 1785-ben még mindig Gnieznóban élnek említik és 70 arannyal tartozik egy miskolci kereskedőnek.⁷¹ Egy Vretovszki György nevű személy, Peszkár Zsuzsanna fia (1776-ban már nincs az élők sorában) 600 arannyal tartozott a Dona-féle kompániának. A társak szétválásának időpontjában a közös vagyon tartozékát képezték a „clenodiumok” – 158 arany értékben.

A Dona saját felelősségére és veszélyére üzött kereskedéséből származó kintlevőségek is jelentősek voltak. Ezek a poznańi piachoz fűződő kapcsolatait tárják fel. Galopa Dement 540 arannyal, Szain vagy Szachini Ádám és Csetiri Naum szintén 540 arannyal, a poznańi Szmolincki Katarina 80 arannyal, a poznańi lakos Kürti (Kurtovski) György 232 arannyal tartozott Donának. Kürti György egyébként mind a nowy-targi vámnaplókban, mind a poznańi bortaxa elszámolásokban rendszeresen szerepel, a 70-es években háza is volt Poznańban. Dona adósai között szerepelt Mukolovski Teodor (80 arany), Bulczi Tamás (20 arany), Makra Tamás (30 arany).

Dona. Miklós legbizalmasabb emberei, végrendeletének végrehajtói Kozmicki Anastazius, Szabelski György és Dona Mihály voltak. Szabelski és Dona Mihály személye némileg ismert számunkra. Kozmicki Anastaziusra azért kell felfigyelnünk, mert rajta keresztül derül fény Donának a legnagyobb borszállítókhoz fűződő kapcsolatára.

A borkereskedéssel foglalkozó balkániak között eléggé gyakran találkozunk a Kozmicki névvel. 1744-ben Kozmicki György és Demeter kért borkiviteli engedélyt a királynőtől.⁷² 1756–1766 között a Kozmicki Demeter név többször előfordul mind a Krakkó környéki vámhelyeken, mind pedig Nowy Targ-ban. Ezt a Demetert Checiny nevű

⁷¹ Áll. Levéltár, Miskolc. Miskolc város jk. 1785, VI. 19. p. 248.

⁷² *Komoróczy Gy.*: i. m.

városka (Krakkótól északra, a Varsó felé vezető kereskedelmi út állomása) lakójaként említik, aki a jelzett időpontban a wieliczki hídon havonként 25 horó magyar bort szállított ismeretlen irányba.⁷³ A nowy targi feljegyzések szerint 23–62 hordós szállítmányai voltak.

Kozmicki György nevű borkereskedő a fent említett források szerint Nowy Targban lakott és egyike volt a legnagyobb borszállítóknak. 1757-ben 35 hordó magyar bort szállított Kaliszba, 1762-ben a wieliczki hídon 21 különböző szállítmányért fizetett hídpenzt.⁷⁴ A poznańi Akta Consularia anyagában található Heling borkereskedő Kozmicki György és Anastazius üzlettársak ellen 1776-ban benyújtott panasz, akik szerződésben vállalt kötelezettségeiknek nem tettek eleget és tokaji bor helyett miskolciti szállítottak. A nowy-targi Kozmicki György és a poznańi források által szerződésszegéssel vádolt kereskedő – minden bizonnyal egy és ugyanazon személy – Kozmicki Anastazius nyilván a poznańi piacon tevékenykedett, mint a kompánia áruértékesítője, itt került szoros kapcsolatba Dona Miklóssal, aki végrendeletében a tutor feladatát bízta rá. Kozmicki Anastazius jóval fiatalabb lehetett az eddig említett kereskedőknél. Az általunk idézett forrásokban 1762-ben szerepelt először a neve; 1764-ben, Nowy Targban 61 hordó borért, 1766-ban 162 hordó borért fizetett: 1785-ben Miskolcon találjuk őt, ahol a városi jegyzőkönyvbe lengyelországi követelését vezeteti be (496 lengyel forint).⁷⁵

Dona Miklós végrendeletében összesen 3742 arany őt illető értékről tesz említést, s ennek túlnyomó része kintlevőség. Ingatlanról a Miskolc környéki pincén kívül nem beszél, készpénze, arany, ezüst ékszerei, drágakövei 1160 arany értéket képviselnek. A Donához hasonló hagyaték eléggé ritka. A balkáni kereskedők végrendeleteinek elemzése azt mutatja, hogy vagyonuk nagyobb részét az árukészlet és ingatlan tette ki. Itt feltűnően nagy a készpénz és a drágaságok részaránya, az áru és ingatlan felsorolás hiányzik, ellenben igen nagy a kintlevőség, ami természetesen megnehezíti a végrendelet végrehajtását. Ez a nehézség a Dona-féle végrendelet esetében is jelentkezett, mert a poznańi Akta Consularia anyagában nyoma maradt egy pernek, amit a Dona örökösök kezdtek Jerzy Powa a hajdani Dona-Belányi-Vretovski társulás főadása ellen.

Dona Miklós Moszkopoleből Magyarországra, majd Lengyelországba származott kereskedő tevékenységére, kapcsolataira vonatkozó adatok nem elégségesek ahhoz, hogy üzletmenetéről, nyereségeiről, veszteségeiről reális képet kapjunk. A végrendelet adatai szerint 25–30 éves kereskedői tevékenysége alatt a Balkánról behozott tőkéjét megháromszorozta. Más kereskedők kezdőtőkéjére vonatkozó adatok ezidő szerint nem állnak rendelkezésünkre, a magyar és a lengyel levéltárakban őrzött végrendeletek, vagyonleltárak és egyéb források azonban némi bepillantást engednek a kereskedői tevékenység eredményeibe, a bevándorlók vagyoni helyzetébe.

A magyar borvidéken a legnagyobb vagyonok az Egerben letelepedett balkániaiak kezén halmozódtak fel. – 50–60 000 forint értékű vagyonokról is tudunk. Jelentős tőke birtokában az egri nagykereskedők már az ötvenes években megpróbálkoztak termelői tevékenységgel. Rákó György és Társa mundérgyártással foglalkoztak, s a szükségesekellékek egy részét (öv, zsinór) egy rozsnói céh szállította a számukra. 1775-ben a

⁷³ AADMKr. N. 2226, 2233, Pontalia.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Állami Levéltár, Miskolc. Miskolc város jk. 1785, III. 4, N 98.

vállalkozásban 25 460 frt. feküdt. A társulás résztvevői, Rákó György, Emanuel György és Ádám Nikola egri nagykereskedők fokozatosan emelték a vállalkozásba fektetett tőkéjüket, 1775-ben azonban a mundérgyártást beszüntették.⁷⁶ A balkáni kereskedők tevékenységét korlátozó intézkedéseket ebben az időben már szigorúan végrehajtották, helyzetük bizonytalanra vált, jónéhányan felszámolták üzletüket, mások tönkre mentek, a nehéz idők nem kedveztek a vállalkozásnak. A 70-es évekig azonban a mundérgyártás aligha mehetett rosszul, a résztvevők valószínűleg megtalálták a számításukat. 1766-ban Konstantin Demeter, Rákó László, Kapitány Mihály és Zsupán Ferenc egri kereskedők egyenruha szállítási engedélyért folyamodtak az illetékesekhez. A Szerémségben és Szlavóniában állomásozó katonai egységeket óhajtották egyenruhával ellátni.⁷⁷ Jelentős összegeket fektettek be a balkániak az 1782-ben alakuló, Eger környéki timsógyárba is.⁷⁸ Ezek a vállalkozások – tudjuk – rövidéletűek voltak és nem fejlődhettek át jelentősebb kapitalista termelőüzemmé, de jelzik a balkániak hajlandóságát, hogy tőkéjüket, amit többek között a borexporttal szereztek meg, Magyarországon fektessék be.

A Miskolcon letelepedett balkániak, akik a lengyelországi borkivitel fő szervezői voltak, tudomásunk szerint nem tették meg azt a kezdő lépést sem az ipari termelés felé, amelyet az egrieknél tapasztaltunk. A miskolci görögök főleg ingatlanba fektették pénzüket. Egész tevékenységüket, annak eredményeit jól jellemzik a kérvények, amelyeket néhány tekintélyes kereskedő a városi tanácshoz nyújtott be erkölcsi-vagyoni bizonyítvány jellegű irat kiadása végett. 1792 áprilisában Demtsa Naum Todor és Kiss Tamás pl. a következőket szeretné az óhajtott „bizonyító levélbe” foglaltatni: 1. Hogy az esedezők nagyatyok n. Demtsa Todor, édesatyjok Demtsa Ferenc és az esedezők is régi időktől fogva itt lakozván, mint személyekre való nézve becsületesen viselték magukat, mind az bor és boltbeli kereskedéseket mások kára és botránkozása nélkül, közjónak pedig előmozdításával folytatták. 2. Hogy borkereskedések által Lengyelországból sok ezereket Magyarországra hozván azzal a közjónak használtak. 3. Hogy itt Miskolcon ötezer Rh. frt-on Gróf Törökknétül, óméltóságátúl quantumos fundust épületekkel együtt megvén, az épületek mind megégtek, esedezők mindazáltal oly házat építettek az város díszére, hogy 20 000 frt.-nál is többbe kerülhetett. . . 5. Hogy az esedezők oly karban helyeztetek, hogy az kereskedésben senkinek is nem engednek.” Pampéri János és Mukolovski Demeter jámbor, szelíd és keresztényi erkölcsükről akarnak bizonyítványt szerezni, no meg arról, „hogy mi ezen nemes város határában mind ketten nem kis summájú jószágot bírunk és hogy eleitül fogvást a mű általunk gyakoroltatni szokott borbeli kereskedésünkkel az ittvaló lakosoknak is feles hasznoknak és előmeneteknek alkalmatosságuk voltunk és vagyunk. . .”⁷⁹ A kérvényezőket nem gyanúsíthatjuk azzal, hogy a maguk javára szépítették meg az igazságot. A mai helytörténeti kutatások eredményei – úgy látjuk – igazolják az itt mondottakat: „Egy nagy érdemük azonban van. . . ők voltak a század utolsó évtizedeinek legbuzgóbb építetői! Tőkéjük felhalmozott részéből sok szép kőházat, közöttük néhány emeletes házat is építettek s ezzel hozzájárultak Miskolc belső városrészének városiasabbá alakulásához”; 1776–1777-ben meg-

⁷⁶ Állami Levéltár, Eger B LXXVI/b–62.

⁷⁷ Állami Levéltár, Eger. B XLI/a–67.

⁷⁸ *Soós-Szőkefalvi*: Az első magyarországi „timsógyár”. Eger, 1967.

⁷⁹ Állami Levéltár, Miskolc. IX. 909, 915.

kezdődtek a görögkeleti templom építésének előkészületei, a szükséges anyagi eszközök biztosítása, építési tervek elkészítése stb. A templom 1785–1806 között épült fel a kereskedők áldozatkészségének eredményeként.⁸⁰ Ebben az időben a kolóniának már volt iskolája és szegényháza is. E létesítmények fenntartásának anyagi terheit mindössze 80–85 család viselte – tanújelét adva a kolónia gazdagságának.

A Poznańban letelepedett balkániak anyagi helyzetéről az 1759–1793 között eltelt időszakban keletkezett polgárvégrendeletek ill. hagyatéki leltárak alapján alkothatunk némi fogalmat.⁸¹ A többévtizedes peródusból 4 balkáni kereskedő hagyatéki leltára maradt fenn és került nyilvánosságra. Antoni Roza 14 785 zl., Demetrius Wretowski 6972 zl., Konstantin Tauszinski 3143 zl. értéket hagyott maga után. A hagyatékek legnagyobb értékét kitevő része mindhárom esetben a városi ház (Roza esetében két ház), az ingatlan volt. Jelentősen kisebb értéket képviseltek az ingóságok, házi felszerelés, réz, vas, cin, szövet. Ez utóbbiakkal a nevezettek valószínűleg kereskedtek. Bor, pince vagy hordó nem szerepel a leltárakban, annak ellenére, hogy egyéb adatok szerint mindhárman borral is kereskedtek. A balkániak hagyatéka rendkívül szerénynek tűnik az őslakos polgárok – szintén borkereskedők – vagyona mellett. Nem egy közülük 45–70–74 000 zl. értéket hagyott maga után.

E gazdag kereskedők közé küzdötte fel magát a Grabovából (ma Jugoszlávia) Poznańba elszármazott kereskedő, Mikolaj Tauszinski. Az ő hagyatéki leltárában 61 852 zl. érték szerepel: ház – 15 000 zl., kinlevőség – 11 700 zl. bor – 18 382 zl. Ez a Tauszinski 1778-ban lett poznaí polgár. Neve az általunk használt vám és bortaxa elszámolásokban nagyon ritkán szerepel. 1763–1772 között a poznaí városkapunál mindössze 195 hordó magyar borért fizetett taxát. Nowy Targnál csak 85 hordó bort vámmoltatott. A hagyatékában szereplő óriási borkészlet alapján arra kell következtetnünk, hogy Tauszinski vásárolta fel a Magyarországról érkező bor jelentős részét, anélkül, hogy ő maga üzletársak segítségével vagy szőlő, pince bírásan keresztül közvetlen kapcsolatot tartott volna fenn a magyar borvidékkel. A fejtegetéseink során említett balkániak közül valószínűleg többen is szállították neki a bort. Adósainak jegyzékében csak lengyel neveket találunk, tehát közvetlenül a fogyasztóknak, ill. a helyi viszonteladóknak közvetítette áruját.

*

Az elmondottak néhány konkrétummal teszik kézzelfoghatóbbá a magyar történetírásban eddig is ismert tény – a balkáni elemnek borkivitelünkben való részvételét. A XVIII. sz. első negyedében jelenlétük a lengyel piacon már kimutatható, főleg északkeleti (Lublin, Varsó, Breszt-Litovsk) és északnyugati (Nowy Targ, Poznań, Gniezno) irányban szállították a magyar bort. A borkivitelbe való bekapcsolódásukat kb. egy félévszázados periódus előzi meg (XVIII. sz. második fele), amikor is a magyar borvidéken kialakítják kolóniáikat. A balkániak Tokaj, Sárospatak, Eger, Miskolc mezővárosok gazdasági életébe még a török időkben kapcsolódtak be, sokan közülük városi ingatlant, szőlőbirtokot, pincéket szereztek.

⁸⁰ Horváth-Marjalaki Kis Lajos: Miskolc. Budapest, 1962, 41.

⁸¹ Inwentarze Mieszczańskie. . .

A magyar bor exportálása terén a Miskolcon letelepedett, többségükben Moszkopoléból és környékéről származó kereskedők vitték a főszerepet. A lengyel piacon működő balkániak egyik legnagyobb bázisa Poznańban és környékén (Chwaliszew) alakult ki. A XVIII. század negyvenes éveitől kezdve az általuk szállított magyar bor mennyisége növekedett. A Poznańban vagy környékén élő görögök állandó kapcsolatot tartottak fenn a magyar borvidékkel. Miskolcon és Egerben lakó üzlettársak rendszeresen szállították az olyannyira keresett árut, a magyar bort. Az idegenek térhódítását a magyar gazdasági élet e fontos területén sem a helyi, sem a központi hatóságok nem tudták megakadályozni. Idegen alattvalóként élvezett jogaik, szervezettségük, társulásaik segítségével összpontosított tőkéjük versenyképessé tették őket a lengyel és a magyar kereskedőkkel szemben. A magyar bor kivitele igen jó üzletnek számított körükben, a borvidéken kialakult kolóniák létszáma és anyagi ereje a század folyamán növekedett. A kereskedők egyes esetekben szülőhelyükön bírt értékeiket pénzzé vagy áruvá téve kapcsolódtak be a magyar bor lengyelországi exportjába.

A balkáni kereskedők a magyar bor forgalmazásával felhalmozott nyereségük egy részét minden bizonnyal a szülőföldön maradt hozzátartozóknak vitték ki. Ennek megvoltak a kipróbált és a kereskedők körében általánosan gyakorolt módszerei.

A magyarországi és általában a balkáni-közép-európai áruforgalomba bekapcsolódó balkáni kereskedők tevékenységének a szülőföldön mutatkozó eredményeiről aránylag keveset tudunk. A helytörténeti kutatások számára a török időkben uralkodó elmaradott viszonyok miatt nem kínálóznak túl nagy lehetőségek. A speciális kutatások⁸² azonban jelentős kulturális fellendülésről, az árutermelés fejlődéséről, a városi lakosság rétegződéséről számolnak be. Dél-Makedóniában, Thessaliában és a mai Albánia területén fekvő helységekből, ahonnan mind a Magyarországon, mind Boroszlóban, Bécsben, Leipzigben működő kereskedők származtak (Moszkopole, Larissza, Kosztur, Melnik, Kozsani, Janina Szelce Siatista stb.) iskolák alakultak, templomok épültek, javult a kolostorok anyagi helyzete, szépültek a városkák. A század első felében Moszkopolében könyvnyomdát és akadémiát szerveztek. A moszkopolei nyomda fenntartásában és irányításában oroszán-része volt az ochridi Szent Naum kolostornak, a szláv írásbeliség egyik legrégebbi központjának. A miskolci kolónia jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy az ottani balkáni kereskedők Szent Naumot védőszentjüknek tartották, róla nevezték el a mai templom előtt használt kápolnájukat is (Szechenyi út 12.). A moszkopolei nyomda kiadványai között szerepelnek kifejezetten a Magyarországon élő kézműveseknek és kereskedőknek szánt vitairatok és könyvek, amelyek a pravoszlavia igazát, egyedül üdvözítő voltát bizonyítják a katolikus vallással szemben.⁸³ Az egyház gondoskodott az idegen környezetben élő és unitus térítés veszélyének kitett híveiről. Mindez természetesen bizonyíték a kereskedők szoros balkáni kapcsolataira és jelentős tőke kivitele mellett. Ezzel együtt figyelembe kell vennünk a balkániak magyarországi tevékenységének pozitív oldalát is, amely adataink szerint jelentős építkezésekben nyilvánult meg. Az egriek még tovább is mentek, tőkéjüket a termelésbe fektették.

⁸² A. E. *Vacalopoulos*: History of Macedonia. 1354–1833. Thessalonika, 1973; H. *Тодоров*: Балканският град XV–XIX в. София, 1972.

⁸³ *Иван Снегаров*: Историята на Охридската архиепископия – патриаршия от падането ѝ под турците до нейното унищожение. (1394–1767). София, 1932.

A balkániak borkivitelben való részvétele csak egy részét képezi tevékenységüknek, a magyar gazdasági élet egyéb területeit vizsgálva szintén megtaláljuk jólműködő társulásaikat. Nem kevésbé érdekes és fontos a pesti, brassói, szebeni, temesvári, újvidéki piacon kifejtett tevékenységük vizsgálata, ahol a Balkánról behozott gyapot, gyapjú, bőráru stb. adásvételével, Bécsbe, Boroszlóba, Leipzigbe stb. szállításával foglalkoztak. A Magyarországon és Erdélyben fogyasztásra kerülő textilneműek egy része a bolgár városokban és falvakban készült, közismert tény az is, hogy a Rákóczi hadsereg számára a szaloniki zsidó textilmanufaktúrákban készítették az egyenruhához való posztót. A század közepéig, vagy talán jóval későbbi időpontig is a hossz- és úrmértékek egységesítésének az ország jelentős részében egyik fő akadálya a török mértékek elterjedtsége és általános használata volt.⁸⁴ A magyar gazdasági élet balkáni kapcsolatainak vizsgálata nem lehet érdektelen a magyar történettudomány számára.

Марта Бур:

БАЛКАНСКИЕ ТОРГОВЦЫ И ВЫВОЗ ВИНА ИЗ ВЕНГРИИ В XVIII В.

(Резюме)

В первой части статьи автор в общем занимается деятельностью балканских торговцев в Венгрии: она показывает, как принимает более массовый характер процесса их поселения в Венгрию во второй половине XVII в., формы их организаций и общественного быта, методы торговли, потом их ставшую всесторонней деятельность в течение XVIII в. Автор определяет к двум датам численность торговцев, происходящих из Балкан и торгующих в Венгрии, она делает и вывод относительно имущественного положения по материалам их наследств, доказывая их сильное имущественное расслоение.

Во второй более обширной части статьи автор занимается из разносторонней деятельности балканских торговцев только одним – хотя очень значительным видом их торговли – виноторговлей. В этой области играли ведущую роль колонии городов Эгер и Мишкольц, и их главным вывозным местом являлся город Познань. Автор доказывает, что не только количество вывезенного вина поднималось значительно между 1743 и 1771 гг., но это документирует также очень сильное продвижение балканских торговцев в виноторговле. Автор коротко останавливается на вопросах ввоза и вывоза капитала балканских торговцев, хотя считает далее исследуемой задачей.

M. Bur:

THE BALKAN MERCHANTS AND THE HUNGARIAN WINE EXPORTS IN THE 18th CENTURY

(Summary)

The first part of the article deals with the activity of the Balkan merchants in Hungary in general, introduces the way they settled down here in ever growing numbers in the first half of the 17th century, their forms of organization, methods of pursuing their trade, and their extensive activity

⁸⁴ *N. Kiss István: i. m.*

in the course of the 18th century. It gives their numbers at two dates in the 18th century, tries to find out their wealth on the basis of inventories of estates, and points out strong stratification according to wealth.

The second, more comprehensive part of the article introduces only one – though very significant – branch of the Balkan merchants activity, namely wine-trade. In this respect it was the Eger and Miskolc colonies that played the leading role, their market being primarily Poznań. The author points out that the quantities exported rose sharply in the years between 1743 and 1771 reflecting a strong advance of the Balkan merchants in Hungarian wine-trade. Although she considers it a problem to be elaborated later by further research, the author mentions briefly the significance of the import and export of capital through these channels.